

KOHTUNIKE VALIKU KRITEERIUMID EESTI VABARIIGIS 1934–1940

Hannes Vallikivi

Kohtute sõltumatus tagamiseks on oluline, milliste kriteeriumide järgi valitakse isikuid kohtunikuametisse ja kohtunikke edutatakse. Tänapäevaste demokraatliku õigusriigi kaanonite järgi peab kohtunike valimine toimuma kindlaks määratud ja avalike objektiivsete kriteeriumide järgi. Kohtunike valikul ja edutamisel tohib arvesse võtta üksnes kandidaadi kvalifikatsiooni, võimekust, töö tulemuslikkust ja tema kõlbelisi omadusi. Kandidaatide diskrimineerimine rahvuse, keele, usu, poliitiliste vaadete, päritolu jms alustel on keelatud.¹

Enne Teist maailmasõda nii selgesti sõnastatud põhimõtted Eesti seadusandluses puudusid, kuid ka siis nõudis põhiseadus kohtute ja seeläbi kohtunike sõltumatust. Kõik sõjaeelsed Eesti põhiseadused sätestasid, et õiguse mõistmist teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud.² Kohtunike ametisse nimetamisel pidi olema kõrvaldatud poliitiline moment ja kohtuniku isiku väljavalikul taheti tagada üksnes objektiivsus ja asjatundlikkust.³ Eesti nn autoritaarse valitsemise ajajärgul 1934–40 piirati kodanikuõigusi, täitevvõim sundis seadusandliku võimu aastateks vaikivasse olekusse ja võib eeldada, et surve alla langesid ka kohtud.

¹ Vt ÜRO Peaassamblee 29.11.1985 resolutsiooniga nr 40/32 ja 13.12.1985 resolutsiooniga nr 40/146 heaks kiidetud kohtuvõimu sõltumatus põhimõtted (*Basic principles on the independence of the judiciary*), lk 10 ja 13, <<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/IndependenceJudiciary.aspx>> (19.08.2017); samuti Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus nr CM/Rec(2010)12 kohtunike sõltumatus, tõhususe ja kohustuste kohta (*Recommendation CM/Rec(2010)12 of the Committee of Ministers to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities*), lk 44 ja 45, <[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec\(2010\)12&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDBo21&BackColorLogged=F5D383&direct=true](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec(2010)12&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDBo21&BackColorLogged=F5D383&direct=true)> (19.08.2017).

² 15.06.1920 Eesti Vabariigi põhiseadus (edaspidi PS 1920): *Riigi Teataja* (edaspidi RT) 1920, 113/114, 243, § 68 (jõustus 21.12.1920); 16.10.1933 Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seadusega: RT 1933, 86, 628, muudetud PS 1920 (edaspidi PS 1934), § 68 (jõustus 24.01.1934); 28.07.1937 Eesti Vabariigi põhiseadus (edaspidi “PS 1938”): RT 1937, 71, 590, § 112 (jõustus 01.01.1938).

³ Ernst Ein, “Põhiseadus ja kohtu rippumatus”, *Juriidiline ajakiri “Õigus”*, 7 (1924), 164; Anton Palvadre, “Kohtud uue põhiseaduse alusel”, *Põhiseadus ja Rahvuskogu* (Tallinn: Rahvuskogu, 1937), 339.

Kuni 1934. aasta põhiseaduse muudatuseni nimetas kõiki kohtunikke peale riigikohtunike ametisse riigikohus. Riigikohtunikud valis riigikohtu esitatud kandidaatide seast riigikogu.⁴ 1934. aasta jaanuarist läks kõigi kohtunike ametisse kinnitamine riigivanema ehk täitevvõimu juhi pädevusse. Kandidaadid valis välja riigikohus koostöös madalama astme kohtutega.⁵

Kuna riigipea⁶ pidi tegema valiku talle esitatud kandidaatide hulgast, sõltus kohtunikukonna kujunemine sellest, kuidas käis kandidaatide valimisprotsess, st millistest kriteeriumidest lähtudes riigikohus valis välja ja esitas riigipeale nimetamiseks kohtunikke ning kas riigipea aktsepteeris kohtuvõimu valikuid. Artiklis uuritakse, milliseid kriteeriume kohtunike valikul rakendati 1934. aasta jaanuari algusest kuni Eesti annekteerimiseni 1940. aasta juunis ja kui objektiivsed rakendatud kriteeriumid olid. Uurimisperiod katab Eesti teise ja kolmanda põhiseaduste kehtivusajaga. Artikli järeldused annavad võimaluse edasistes uurimustes hinnata kohtute sõltuvust valitsusvõimust ja Konstantin Pätsi lähikonnast autoritaarse valitsemise perioodil.

Artiklis analüüsitakse nii üldkohtute kohtunike kui ka kohtu-uurijate valiku kriteeriumeid. Kohtunikel ja kohtu-uurijatel oli ühine kandidaadi-teenistus, neid sõeluti ja nimetati ametisse sama korra järgi. Kohtu-uurijatel olid kohtunikega võrdsed ametitagatised.⁷ Seetõttu on põhjendatud nende käsitlemine antud artiklis koos. Paralleelselt üldkohtutega tegutsesid Eestis sõjaväekohtud (diviisikohtud ja Sõjaringkonnakohus).⁸ Kuna sõjaväekohtunikele kehtisid erinõuded ja nende karjäärisüsteem erines üldkohtute omast, sõjaväekohtute kohtunike ja kohtu-uurijate valiku kriteeriume artiklis ei käsitleta.

Eesti Vabariigi kohtunikukonna kujunemist enne Teist maailmasõda on uurinud Toomas Anepaio, kelle 1994. aastal Tartu ülikoolis kaitstud seliteemalisest magistritööst suurem osa ilmus samal aastal ajakirjas Eesti

⁴ PS 1920, §-d 69 ja 70.

⁵ PS 1934, §-d 69 ja 70; 19.01.1934 valitsemise korraldamise seadusega (RT 1934, 5, 36) muudetud Vene kohtute seadus, §-d 212, 213, 216 ja 560 ning tühistatud Vene kohtute seaduse §-d 214, 215, 2151 ja 2152; vt ka Richard Räägo, *Kriminaalprotsessi õpperaamat* (Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi Kirjastus, 1937), 99.

⁶ Artiklis nimetatakse riigipeaks eri perioodidel erinevat ametinimetust ("peaminister riigivanema ülesannetes", "riigihoidja" või "vabariigi president") kandnud täitevvõimu juhti.

⁷ Räägo, *Kriminaalprotsessi õpperaamat*, 274–275.

⁸ Konstantin Trakmann, *Sõjakriminaalõigus* (Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste Staabi väljaanne, 1930), 63.

Jurist.⁹ Käesoleva artikli autor on avaldanud ülevaate juristide liikumisest kohtute, advokatuuri ja prokuratuuri vahel aastatel 1934–40.¹⁰ Lisaks on ilmunud ülevaateartikleid Eesti kohtusüsteemi kujunemisest ja arengust.¹¹ Enne Teist maailmasõda ilmus artikleid kohtukorralduse üksikute tahkude, nagu riigikohtu asukoha, kandidaaditeenistuse, kohtunike vanusepiiri jne teemal.¹² Kohtute koosseisude ja tegevuse statistikat avaldati iga-aastaselt ajakirjas *Õigus*.¹³

⁹ Toomas Anepaio, *Eesti Vabariigi kohtunikekorpus 1918–1940*, magistritöö (Tartu: Tartu ülikool, 1993; käsikiri TÜ raamatukogus). Lühendatud versioon magistritööst on ilmunud ajakirjas *Eesti Jurist*: Toomas Anepaio, “Eesti Vabariigi kohtute kujunemine”, *Eesti Jurist*, 3 (1994), 33–38; Toomas Anepaio, “Eesti Vabariigi Riigikohus. 1. osa”, *Eesti Jurist*, 4 (1994), 26–33; Toomas Anepaio, “Eesti Vabariigi Riigikohus. 2. osa”, *Eesti Jurist*, 5 (1994), 3–9; Toomas Anepaio, “Kohtupalat (resp Kohtukoda)”, *Eesti Jurist*, 7–8 (1994), 44–50; Toomas Anepaio, “Rahukogud (Ringkonnakohtud)”, *Eesti Jurist*, 9 (1994), 3–10; Toomas Anepaio, “Rahukogud (Ringkonnakohtud): Tartu-Võru Rahukogu”, *Eesti Jurist*, 10 (1994), 3–9; Toomas Anepaio, “Rakvere-Paide Rahukogu (Rakvere Ringkonnakohtus)”, *Eesti Jurist*, 11 (1994), 17–21. Kuna ajakiri lõpetas ilmumise, jäi viimane peatükk Viljandi-Pärnu Rahukogu kohta trükis avaldamata.

¹⁰ Hannes Vallikivi, “Juristide liikumine advokatuuri, prokuratuuri ja kohtunikukonna vahel 1930. aastate teise poole Eesti Vabariigis”, *Juridica*, 3 (2014), 244–259.

¹¹ Kaarel Parts, “Kohtu korraldus”, *Eesti: maa, rahvas, kultuur* (Tartu: Haridusministeeriumi kirjastus, 1926), 1207–1213; Räägo, *Kriminaalprotsessi õpperaamat*; Palvadre, “Kohtute uue põhiseaduse alusel”, 338–341; Richard Ränk, “Eesti riiklik struktuur ja kodaniku õiguslik seisund”, *Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas*, 1. kd (Stockholm: EMP, 1954), 40–50; Ilmar Rebane, *Kohtud Eestis läbi aegade. Lühiülevaates* (Toronto, 1982); Toomas Anepaio, “Eesti Vabariigi Riigikohtu loomisest”, *Eesti Jurist*, 6 (1992), 403–407; Heinrich Schneider, *Kohtud Eestis: minevikus ja tänapäeval* (Tartu: Juura, 1994); Toomas Anepaio, “Eesti Vabariigi kohtukorralduse kujunemine”, *Kleio. Ajaloo Ajakiri*, 9 (1994), 25–28; Viljar Peep, “Pilguheit Eesti õiguse ja kohtute arengule”, *Kleio. Ajaloo Ajakiri*, 1 (1995), 16–26; Toomas Anepaio, “Eesti Vabariigi Riigikohus”, *Riigikohus. Otsuste valikkogumik 1920–1940* (Tartu: Elmatar, 1999), 7–18.

¹² Nt Richard Räägo, “Riigikohtu üleviimine kohtupoliitilisest vaatekohast”, *Juriidiline ajakiri “Õigus”*, 3 (1928), 66–68; Jüri Uluots, “Kohtuvõimu korraldus põhiseaduses”, *Juriidiline ajakiri “Õigus”*, 5/7 (1928), 211–223; David Grimm, “Riigikohtu asukoha küsimusest”, *Juriidiline ajakiri “Õigus”*, 6 (1929), 181–184; Richard Räägo, “Kohtutegelaste praktilisest ettevalmistusest ja kohtuametikandidaatidest”, *Juriidiline ajakiri “Õigus”*, 7 (1929), 213–216; Artur Tõeleid Kliimann, “Kohtunikude määramine”, *Juriidiline ajakiri “Õigus”*, 2 (1934), 67–74; Karl Gyldenstubbé, “Kohtunikude sõltumatus PS-e ja KS-e seisukohast”, *Juriidiline ajakiri “Õigus”*, 5 (1934), 225–232; Voldemar Kaumets, “Jaoskonnakohtu korraldusest”, *Juriidiline ajakiri “Õigus”*, 10 (1937), 448–472.

¹³ “Kohtute 1934. a koosseisu ja tegevuse ülevaade”, *Juriidiline ajakiri “Õigus”*, 7 (1935), 309–336; “Kohtud 1935. aastal”, *Juriidiline ajakiri “Õigus”*, 6 (1936), 280–306; “Kohtud 1936. aastal”, *Juriidiline ajakiri “Õigus”*, 6 (1937), 259–283; “Kohtud 1937. aastal”, *Juriidiline ajakiri “Õigus”*, 6 (1938), 259–283; “Kohtud 1938. aastal”, *Juriidiline ajakiri “Õigus”*, 6 (1939), 254–280; 1939. aasta ülevaade jäi käsikirja: “Kohtud 1939. aastal”: Rahvusarhiiv (edaspidi RA), ERA.1356.1.33, l. 42–60.

Anepaio magistritöö hõlmas kollegiaalkohtute (riigikohus, Kohtukoda ja ringkonnakohtud) kohtunikke, jättes kõrvale jaoskonnakohtunikud ja kohtu-uurijad. Anepaio uuris kohtunike päritolu, haridust ja kuulumist üliõpilasorganisatsioonidesse, samuti kohtute vanuselist koosseisu ning nende näitajate dünaamikat aastatel 1918–40. Käesolev artikkel keskendub kohtunikkonna kujundamisel rakendatud sisulistele valikukriteeriumidele ja täiendab seeläbi Anepaio uurimust. Samuti on sinne käsitletud laiema hõlmates ka üksikkohtuid (jaoskonnakohtud) ja kohtu-uurijaid.

Artikli koostamisel on kasutatud peamiselt Rahvusarhiivi Riigikohtu fondis (ERA.1356) säilinud kohtunikukonkursside materjale: kandideerimisavaldusi, kohtute üldkogude otsuseid, riigikohtu esildisi ning kohtuesimeeste kirjavahetust ja prokuröride salajasi aruandeid kandideerijate kohta, samuti Vene seaduste kogus ja Riigi Teatajas ilmunud õigusakte.

Kohtunike ametikohtad ja valiku kord

Kohtukorraldust reguleerisid lisaks põhiseadustele kuni 1938. aastani riigikohtu seadus¹⁴ ja Vene kohtute seadus,¹⁵ millesse tehti Eesti Vabariigi seadustega täiendusi. Alates 1. aprillist 1938 kehtis Eesti oma kohtute seadustik.¹⁶

Kohtunike ametikohtade nimetused ja koosseisude suurused määrati samuti seadusega. 1934. aasta alguses oli Eestis 138 kohtuniku ja 28 kohtu-uurija ametikohta, sh 14 riigikohtuniku, 13 Kohtupalati (alates 1935 Kohtukoda) liikme, 54 rahukogude (alates 1935 ringkonnakohtud) alalise liikme, 55 rahukohtuniku (alates 1935 jaoskonnakohtunikud), kaks lisakohtuniku,

¹⁴ 21.10.1919 riigikohtu seadus (RT 1919, 82/83, 164) ja selle muudatused; 10.04.1920 seadus vabariigi prokuratuuri ajutise korralduse kohta: RT 1920, 55/56, 141; 11.12.1920 seadus vabariigi valitsuse ja riigikohtu liigete palga kohta: RT 1921, 3, 18; 25.03.1926 riigikohtu seaduse § 17 muutmise seadus: RT 1926, 32, 45; 08.06.1934 riigikohtu asukoha muutmise seadus (antud dekreedina): RT 1934, 51, 425.

¹⁵ Vene kohtute seadus (edaspidi VKS) (*Uchrezhdenie Sudebnŭkh Ustanovlenii*), *Vene Seaduste Kogu*, 16. kd, 1. osa – siin viidatud eraväljaande: *Svod zakonov Rossiiskoi Imperii, dopolnennŭi po prodolzheniyam 1906, 1908, 1909 u 1910 gg i pozdneishim uzakoneniyyam 1911 i 1912 gg*, kn. 4, t. 14–16, sost. N. E. Ozeretskovskii, P. S. Tsŭpkin pod red. A. A. Dobrovol'skogo (S.-Peterburg: Yuridicheski knizhnŭi magazin I. I. Zubkova, 1913) järgi.

¹⁶ 06.04.1938 kohtute seadustik (edaspidi KS) (antud dekreedina), RT 1938, 36, 321.

kolm tähtsamate asjade kohtu-uuriija ja 25 kohtu-uuriija kohta.¹⁷ Aastatel 1934–38 tegutses lisaks eriti tähtsate asjade uuriija.¹⁸

Riigikohus, Kohtukoda ja neli ringkonnakohtu (asukohaga Tallinnas, Tartus, Rakveres ja Viljandis) olid kollegiaalkohtud, kuna lahendasid asju mitmest liikmest koosnevas koosseisus. Igas kollegiaalkohtus oli esimees ja üks kuni kolm abiesimeest (alates 1938 osakonna esimehed), kes juhata-sid kolleegiime ehk osakondi.¹⁹ Lisakohtunikke komandeeris riigikohus appi jaoskonnakohtunikele või kohtu-uuriijatele.²⁰ Kohtu-uuriija jaoskondi oli kokku 28, Saare- ja Hiiumaal täitsid kohtu-uuriija ülesandeid jaoskon-nakohtunikud.²¹

Uuritaval perioodil kasvas kohtunikukohtade arv 10 võrra: juurde loodi kaks riigikohtuniku, kaks Kohtukoja liikme, üks ringkonnakohtu abiesi-mehe, kolm ringkonnakohtu liikme ja kaks lisakohtuniku ametikohta.²² Kohtu-uuriijate ametikohtade arv samal perioodil kahanes kaheksa võrra. Kaotati kuus jaoskonnauuriija ja kaks tähtsamate asjade kohtu-uuriija koh-ta.²³ Juurde loodud kohtadele ning ametist lahkunud või karjääriredelil edasi liikunud kohtunikest ja kohtu-uuriijatest vabanenud kohtadele valiti

¹⁷ 08.03.1927 riigiasutuste koosseisude ja riigiteenijate palkade seadus: RT 1927, 27, 15; 09.12.1927 riigiasutuste koosseisude ja riigiteenijate palkade seaduse muutmise seadus: RT 1927, 113, 89; 09.12.1930 riigiasutuste koosseisude ja riigiteenijate palkade seaduse muutmise seadus: RT 1930, 99, 645; 03.11.1931 riigiasutuste koosseisude ja riigiteenijate palkade seaduse muutmise seadus: RT 1931, 94, 689 ja 24.03.1932 riigiasutuste koosseisude ja riigiteenijate palkade seaduse muutmise seadus: RT 1932, 30, 252. Kohtuasutuste nimed muudeti 30.10.1934 kriminaalkohtupidamise seadustiku maksmapanemise seadusega (antud dekreedina): RT 1934, 94, 755, § 10 (jõustus 01.02.1935). Käesolevas artiklis kasu-tatakse üldjuhul kohtuasutuste ja -ametite 1935. aasta muudatuse järgseid nimetusi.

¹⁸ 21.03.1934 kohtu-uuriijate koosseisu osalise ümberkorraldamise seadus: RT 1934, 27, 215; 23.12.1938 riigiasutiste ametnikkude koosseisu seaduse muutmise seadus: RT 1938, 106, 918.

¹⁹ KS, §-d 16, 23, 27 ja 28. Käesolevas artiklis kasutatakse üldjuhul nimetust “abiesimees”.

²⁰ 25.03.1926 lisarahukohtunikude asukoha muutmise seadusega (RT 1926, 30, 32) muudetud VKS, § 569; KS, §-d 8, 10 ja 19.

²¹ “Kohtute 1934. a koosseisu ja tegevuse ülevaade”, *Juriidiline ajakiri “Õigus”*, 7 (1935), 315; Räägo, *Kriminaalprotsessi õpperaamat*, 275.

²² 05.10.1934 riigiasutuste koosseisude ja riigiteenijate palkade seaduse muutmise seadus (antud dekreedina): RT 1934, 86, 706; 21.12.1934 riigiasutuste koosseisude ja riigiteenijate palkade seaduse muutmise seadus (antud dekreedina): RT 1934, 109, 852; 27.09.1935 riigiasutiste ametnike koosseisu seaduse muutmise seadus (antud dekreedina): RT 1935, 84, 707; kohtuministri 18.10.1935 otsus: RT 1935, 90, 747; 03.09.1937 riigiasutiste ametnikkude koosseisu seaduse muutmise ja täiendamise seadus (antud dekreedina): RT 1937, 47, 430; 20.04.1938 riigiasutiste ametnikkude koosseisu seaduse muutmise ja täiendamise seadus (antud dekreedina), RT 1938, 42, 392; ning 08.05.1939 riigiasutiste ametnikkude koosseisu seaduse muutmise seadus: RT 1939, 40, 319.

²³ 21.03.1934 kohtu-uuriijate koosseisu osalise ümberkorraldamise seadus: RT 1934, 27, 215; 27.09.1935 riigiasutiste ametnike koosseisu seaduse muutmise seadus (antud dekreedina): RT 1935, 84, 707; kohtuministri 24.10.1935 määrus nr 3: RT 1935, 91, 755.

kandidaadid konkurssidel. Kokku toimus uuritaval perioodil 152 kohtuniku- ja 23 kohtu-uurija konkursi.²⁴ Konkursside korraldust ja kandidaatide valikut reguleeris lisaks kohtukorralduse seadusele riigikohtu üldkogu kehtestatud kord.²⁵

Kuni 1938. aastani ametlikku konkursiteadet ei avaldatud. Kandideerijatel oli aega sooviavaldusi esitada seitse päeva, arvates senise ametitaitja kohalt lahkumise teate avaldamisest Riigi Teataja lisas või uue ametikoha loomise seaduse või korralduse jõustumisest. Konkursikord lubas aktsepteerida ka hilinenud avaldusi, kui see ei venitanud konkursi läbiviimist.²⁶

Ringkonnakohtu liikmeks, jaoskonnakohtunikuks, lisakohtunikuks ja kohtu-uurijaks kandideerijate kohta kuulas riigikohus enne valiku tegemist ära vastava ringkonnakohtu üldkogu arvamuse.²⁷ Kohtukoja liikmeks ja ringkonnakohtu esimeheks või abiesimeheks kandideerijate kohta kuulas riigikohus eelnevalt ära Kohtukoja üldkogu arvamuse.²⁸ Selleks liikusid avaldused koos elulookirjelduse ja muude nõutud dokumentidega (ametnikel ärakiri teenistuskirjast, teistel juristidiplom, arstitõend jm) riigikohule läbi vastava kollegiaalkohtu. Kandideerimisavaldused Kohtukoja esimehe või abiesimehe ja riigikohtu liikme kohale esitati otse riigikohtule. Kandideerimisavaldused lisakohtuniku kohale esitati ringkonnakohtule, mille ringkonnas kandideeriv kohtuameti kandidaat oli seni teeninud või advokaat peamiselt tegutsenud.²⁹

Ringkonnakohtu esimehel oli ülesanne koguda andmeid kandideerijate kohta asutuste juhtidelt, kelle alluvuses kandideerijad olid teeninud, kohtuameti kandidaatide kohta vastavate kohtunikelt või prokuröridelt. Kandideerimistähtaja möödudes arutas ringkonnakohtu või Kohtukoja üldkogu laekunud avaldusi ja otsustas iga kandideerija kohta eraldi tema toetamise või mittetoetamise. Otsus langetati hääletamisel ning hääletustulemus fikseeriti üldkogu protokollis. Toetuse pälviseid häälteenamuse saanud isikud, häälte võrdse jagunemise korral oli määrav kohtu esimehe

²⁴ Vallikivi, "Juristide liikumine", 253–255.

²⁵ Riigikohtu üldkogu 10.02.1934 protokoll nr 2 ja sellele lisatud "Määrused kohtunikkude kohtadele kandidaatide ülesseadmise viisi kohta": RA, ERA.1356.1.76 (enamik käesolevas artiklis kasutatud arhiivitoimikuid on pagineerimata ning vastavad viited seetõttu leheküljenumbriteta); vt ka "Kohtute 1934. a koosseisu ja tegevuse ülevaade", 309.

²⁶ 10.02.1934 "Määrused kohtunikkude kohtadele kandidaatide ülesseadmise viisi kohta": RA, ERA.1356.1.76.

²⁷ VKS, §-d 213 ja 560.

²⁸ VKS, § 213.

²⁹ 10.02.1934 "Määrused kohtunikkude kohtadele kandidaatide ülesseadmise viisi kohta": RA, ERA.1356.1.76.

hää. Protokoll koos kõigi laekunud avaldustega edastati viivitamatult riigikohtule.³⁰

Ringkonnakohtud väljendasid toetust erineval moel. Tallinna ringkonnakohus edastas ainult hääletustulemused ega põhjendanud ühe või teise kandideerija toetamist.³¹ Tartu ja Rakvere ringkonnakohtud avaldasid samuti hääletustulemused ning selle, keda oli toetanud prokurör.³² Viljandi ringkonnakohus ei avaldanud hääletustulemust, küll aga põhjendas oma toetust.³³

Kuna ringkonnakohus ega Kohtukoda ei tarvitsenud kandideerijat tunda, võis riigikohus kandideerijate kohta teateid hankida ka ringkonnakohtult, mille piirkonnas isik oli varem teeninud või tegutsenud. Samuti võidi ringkonnakohtu või Kohtukoja esimehelt küsida pikemat põhjendust kandideerija sobivuse kohta.³⁴

Riigikohtule olid kandideerijate sõelumisel abiks prokuröride aruanded konkursside kohta. Ringkonnaprokurörid koostasid Riigikohtu prokurörile salajasi ettekandeid kohtute üldkogudel toimunud arutelude kohta.³⁵ Riigikohtu prokurör osales sõnaõigusega riigikohtu üldkogul ning sai üldkogude protokollidest avameelsemate prokuröride aruannete põhjal välja tuua poolt- ja vastuargumente kandideerijate kohta.

Riigikohus ei olnud ringkonnakohtu ega Kohtukoja arvamustega seotud ja võis kutsuda teisi ringkonnakohtuid üles seadma täiendavaid kandidaate. Samuti võidi esitada riigipeale täiendavaid kandidaate omal valikul. Riigikohus valis üldkogu koosolekul välja ja esitas riigipeale ametisse nimetamiseks kaks kandidaati.³⁶ Riigikohtu esildises kirjeldati lühidalt mõlema kandidaadi elu- ja teenistuskäiku ning nendele antud hinnanguid (kollegiaalkohtutes toetuseks saadud häälte arvu, iseloomustust vms). Üksikutel kordadel mainis riigikohus esildiskirjas ära ka prokuratuuri toetuse kandidaatidele.³⁷ Esildisele lisati välja valitud kandidaatide avaldused ja olemasolul teenistuskirjad, samuti väljavõtted riigikohtu üldkogu

³⁰ 10.02.1934 "Määrused kohtunikkude kohtadele kandidaatide ülesseadmise viisi kohta": RA, ERA.1356.1.76.

³¹ Tallinna konkursside materjalid: RA, ERA.1356.1.968; 969; 970 ja 971.

³² Tartu konkursside materjalid: RA, ERA.1356.1.984; 985; 986 ja 987; Rakvere konkursside materjalid: RA, ERA.1356.1.953; 954 ja 955.

³³ Viljandi konkursside materjalid: RA, ERA.1356.1.1000; 1001 ja 1002.

³⁴ Nt Riigikohtu esimehe 12.11.1934 ja 14.11.1934 kirjad Reichmannile: RA, ERA.1356.1.968.

³⁵ RA, ERA.1356.1.1020.

³⁶ VKS, § 216.

³⁷ Nt Riigikohtu esimehe 02.11.1939 ja 15.12.1939 esildised vabariigi presidendile: RA, ERA.1356.1.988.

ja ringkonnakohtu või Kohtukoja üldkogu protokollidest. Kandidaatide nimed avaldati tihti enne riigipea otsust ajakirjanduses.³⁸

Uue põhiseaduse rakendamisel ja kohtute seadustiku jõustumisel aprillis 1938 konkursside läbiviimise kord natuke muutus, aga mitte sisuliselt. Kohtunikukoha vabanemisest teavitas kohtuminister Riigi Teataja lisas. Teate ilmumisest seitsme päeva jooksul võisid nõuetele vastavad huvilised esitada kohtuministeeriumile avaldusi. Avaldused vaatas esmalt läbi kolleegium, millesse kuulusid kohtuminister eesistujana, õiguskantsler, riigikohtu esimees ja Kohtukoja esimees. Kolleegium pidi otsustama, kas kutsuda konkursist osa võtma täiendavaid kandideerijaid või jätkub konkurss algsete kandideerijate vahel.³⁹ Kuulutuse avaldamisest kahe nädala möödumisel edastas kohtuminister avaldused (nii algsed kui ka täiendavad) riigikohtule. Seejärel nõudis riigikohus kandideerijate kohta asjassepuutuva ringkonnakohtu arvamust. Ringkonnakohtu esimehe ja osakonna esimehe, samuti Kohtukoja liikme kandidaatide kohta nõuti Kohtukoja arvamust. Kui kandideerija oli tegutsenud erinevates kohturingkondades, küsiti arvamust mitmelt ringkonnakohtult. Kui seni väljendusid ringkonnakohtute ja Kohtukoja üldkogude arvamused kandideerijate kohta valdavalt hääletustulemustes ja mõnel puhul prokuröri toetuse äramärkimises, siis alates 1938. aastast sisaldasid üldkogude arvamused enamasti põhjendusi.⁴⁰ Kuni 1938. aastani võis juhtuda, et ringkonnakohus, mille piirkonda kohtunikku otsiti, kandideerijat ei tundnud ja loobus arvamuse andmisest. Alates uue kohtute seadustiku jõustumisest küsiti arvamust igal juhul kohtult, mille ringkonnas kandideerija oli teeninud või tegutsenud.

Saadud tagasiside põhjal valis riigikohtu üldkogu vabariigi presidendile esitamiseks kolm kandidaati. Kui avaldusi laekus alla kolme, esitati laekunud avaldused. Riigikohtu esildis sisaldas kandidaatide lühielulugusid. Riigikohus ei väljendanud esildises oma eelistust, küll aga lisati esildisele alamate kohtute arvamused kandidaatide kohta. Kandidaadid esitati presidendile kohtuministeeriumi kaudu ja kohtuminister lisas kandidaatide kohta oma kirjaliku arvamuse.

³⁸ Nt "Rahukogu abiesimehed kohtupalati liikme kandidaatideks", *Postimees*, 20.10.1934, 4; "Politseidirektor kandideerib kohtu-uurija kohale", *Postimees*, 15.12.1934, 6; "Riigikohtu viimane koosolek Tartus", *Postimees*, 6.02.1935, 3; "Erdmann ja Moks riigikohtunikude kandidaatideks", *Postimees*, 24.09.1935, 6; "Kohtukojaliikme kandidaatideks F. Niggol ja Schwarz", *Postimees*, 25.10.1935, 4.

³⁹ KS, §-d 183 ja 184.

⁴⁰ Vt nt Kohtukoja 09.11.1938 üldkoosoleku protokoll: RA, ERA.1356.1.940; Kohtukoja 19.04.1939 ja 26.04.1939 üldkoosolekute protokollid: RA, ERA.1356.1.941; väljavõte Tallinna ringkonnakohtu üldkogu 16.05.1938 koosoleku päevikust: RA, ERA.1356.1.972.

Kohtunike valiku kord oli detailselt reguleeritud, kandidaatidele andsid hinnanguid kaks kollegiaalset kohtuorganit (ringkonnakohtu või Koh-tukoja üldkogu ja riigikohtu üldkogu) ning hinnanguid põhjendati. Kogu protsess oli suures osas dokumenteeritud üldkogude otsustes, riigikohtu esimehe esildistes, samuti kirjavahetuses ja prokuröride ettekannetes. Seega oli kohtunike sõelumine ja kandidaatide esitamine läbipaistev ning võimaldas objektiivsete valikute tegemist kohtunikukonna kujundamisel.

Kohtunike ametisse nimetamine

Riigipea oli kohtunike ametisse nimetamisel seotud riigikohtu üldkogu ettepanekuga, kuid ta võis esitatud kandidaatide vahel valida.⁴¹ Alates 1938. aastast võis vabariigi president nõuda lisaks kolmele esitatud kandidaadile kuni kolme täiendava kandidaadi esitamist (kui kandideerijaid oli üle kolme).⁴² Uue kohtute seadustiku jõustudes liikus riigikohtu esildis kohtunikukandidaatidega vabariigi presidendile kohtuministri kaudu, kes lisas kandidaatide kohta oma kirjaliku arvamuse.⁴³ Kohtuniku nimetas ametisse president nn erioiguse alusel, st käskkirjaga ja ilma ministrite kaasallkirjadeta.⁴⁴

Analüüsitud perioodil lähtus riigipea Konstantin Päts alati talle esitatud nimekirjast ega nimetanud kordagi ametisse isikuid, keda riigikohus ei olnud kandidaadina üles seadnud. Riigikohtu esildises esimesena nimetatud kandidaati võiks pidada riigikohtu enda eelistuseks, kuigi kusagil seda ei rõhutatud. Mõnikord riigikohus lausa märkis esildises, et loeb kandidaate võrdväärseks.⁴⁵ Teise või kolmanda kandidaadi valikut, samuti lisakandidaatide nõudmist riigipea ei põhjendanud. Seadus põhjendamist ei nõudnud ja seetõttu pole teada, millistest sisulistest kriteeriumidest lähtuvalt Päts valiku tegi.

Enamikul juhtudest (u 4/5 kõigist konkurssidest) nimetas Päts ametisse riigikohtu esildises esimesena loetletud kandidaadi. Teise või kolmandana loetletud kandidaadi kasuks otsustas riigipea kohtunikukonkurssidel 29

⁴¹ Räägo, *Kriminaalprotsessi õpperaamat*, 99.

⁴² KS, § 189.

⁴³ KS, § 188; PS 1938, § 114.

⁴⁴ PS 1938, § 114. Vt ka "Kohtud 1938. aastal", 255.

⁴⁵ Nt Riigikohtu esimehe 12.01.1935, 10.09.1935 ja 25.10.1935 esildised riigivanemale: RA, ERA.1356.1.939; Riigikohtu esimehe 07.11.1935 esildis riigivanemale, RA, ERA.1356.1.985; Riigikohtu esimehe 22.10.1936 esildis riigivanemale: RA, ERA.1356.1.969; Riigikohtu esimehe 15.10.1937 ja 20.01.1938 esildised riigihoidjale: RA, ERA.1356.1.987; Riigikohtu esimehe 19.05.1939 esildis Vabariigi Presidendile: RA, ERA.1356.1.1003.

korral (19% konkurssidest) ja kohtu-uurija konkurssidel viiel korral (22% konkurssidest). Kollegiaalkohtute liikmete või juhtide (esimeeste või abiesimeeste) konkurssidel valis Päts nimekirjast teise või kolmanda kandidaadi 15 korral (21% konkurssidest). Ainult ühel juhul kasutas Päts 1938. aastal seadusega loodud võimalust nõuda kolme täiendava kandidaadi esitamist ja tegi valiku täiendavate kandidaatide seast. 1940. aasta veebruaris esitas riigikohtu üldkogu Tallinna ringkonnakohtu osakonna esimehe kandidaatideks Viktor Pedoste, Erich Vadi ja Aksel-Helmut Palgi.⁴⁶ Arvamuses kandidaatide kohta kritiseeris kohtuminister Albert Assor Riigikohtu valikut eelkõige väiksema staažiga Palgi osas ja soovitas Pätsile Tartu ringkonnakohtu liikme Ernst Hanssoni kandidatuuri. Assor märkis, et tunneb Hanssonit isiklikult ja peab teda isikuomadustelt sõbralikuks, tasakaalukaks ja korrektseks, kohtunikuna tubliks ja kohusetruuks töömeheks ning seejuures heaks administraatoriks, milliseid omadusi Pedostel, Vadil ja Palgil sel määral ei ole.⁴⁷ Päts viivitas otsuse tegemisega ja nõudiski aprilli alguses riigikohtult lisakandidaate.⁴⁸ Riigikohus esitas Elmar Fischeri, nimekirjas teisena Hanssoni, ja August Maasiku.⁴⁹ Kokku kuuest kandidaadist nimetas Päts ametisse Hanssoni.⁵⁰ Hanssoni esimesest ringist väljajätmine on üllatav, arvestades Kohtukoja üldkogu ülekaalukat toetust Hanssonile (hääled 12:2; ka Kohtukoja prokurööri kohusetäitja Gustav Avaldi toetas esimesena Hanssonit). Teised esitatud kandidaadid said Kohtukoja liikmetelt hääli vastavalt Pedoste 7:7, Vadi 7:7, Palgi 6:8, Fischer 2:12 ja Maasik 6:8.⁵¹ Tartu ringkonnaprokurööri andmetel oli Hansson olnud seotud vabadussõjalaste liikumisega,⁵² kuid see nähtavasti ei vähendanud Kohtukoja, Kohtukoja prokurööri Avaldi, kohtuminister Assori ega ka Pätsi toetust Hanssonile. Kuna riigikohus oli varem mitmel korral Hanssonit kandidaadiks seadnud, siis vaevalt oli ka riigikohtu tõrkumine seotud Hanssoni kunagise seosega vabadussõjalastega ja põhjust tuleb otsida mujalt.

1938. aastal kehtima hakanud nõue esitada kahe asemel kolm kandidaati ja eriti vabariigi presidendi võimalus nõuda täiendavate kandidaatide esitamist, kahandas kohtuvõimu rolli kohtunikukonna kujundamisel. Riigipea sai seadusliku võimaluse valida kuni kuue kandidaadi vahel ja

⁴⁶ Riigikohtu esimehe 13.02.1940 esildis Vabariigi Presidendile; RA, ERA.1356.1.973a.

⁴⁷ Assori 20.02.1940 kiri Vabariigi Presidendile; RA, ERA.1356.1.973a.

⁴⁸ Pätsi 06.04.1940 resolutsioon Assori 20.02.1940 kirjal; RA, ERA.1356.1.973a.

⁴⁹ Riigikohtu esimehe 09.04.1940 esildis Vabariigi Presidendile; RA, ERA.1356.1.973a.

⁵⁰ Nimetamise käskkiri: RT 1940, 32, 249.

⁵¹ Kohtukoja 12.02.1940 üldkoosoleku protokoll; RA, ERA.1356.1.973a.

⁵² Prokurööri 17.01.1936 salajane ettekanne; RA, ERA.1356.1.1020, l. 52p; samuti prokurööri 9.04.1936 salajane ettekanne; RA, ERA.1356.1.1020, l. 95.

kuna keskmine kandideerijate arv konkursil oli 6,4,⁵³ andis see täitevvõimule teoreetilise võimaluse valida endale meelepärane kandidaat. Muudatuse kehtivusajal 1938–40 sellist praktikat siiski välja ei kujunenud ja peale ülalkirjeldatud Hanssoni juhtumi piirdus Päts alati valikuga riigikohtu üldkogu esimese või teise eelistuse vahel.

Kohtunike ametisse nimetamine riigipea poolt ei olnud läbipaistev, kuna mitme kandidaadi seast tehtavat valikut ei põhjendatud. Enamikul juhtudest Päts aktsepteeris riigikohtu vaikivat eelistust ja nimetas ametisse nimekirjast esimese kandidaadi. Ka paljudel ülejäänutest juhtudest ei tarvitsenud Päts kohtuvõimu soovitusel eirata, sest riigikohus ise tunnistas kandidaadid võrdseteks. Sellegipoolest oli vähemalt paarkümmend ametisse nimetamist, mil riigipea eelistus lahkes riigikohtu enda eelistusest ning Pätsi motiivid neil juhtumitel väärivad täiendavat uurimist.

Kohtunike valiku formaalsed kriteeriumid

Seadus sätestas kohtunike kodakondsusele, vanusele, haridusele, staažile ja reputatsioonile teatud formaalsed nõuded. Kohtunikuks võidi nimetada ainult Eesti Vabariigi kodanikke.⁵⁴ Nimetamise ajal pidi kandidaat olema vähemalt 25-aastane.⁵⁵ Vanusepiiri ületanud kohtunikud vabastati teenistusest.

Kohtunikel ja kohtu-uurijatel pidi üldjuhul olema juriidiline kõrgharidus Eesti Vabariigi või Venemaa ülikoolidest. 1938. aastani lubas seadus teha juriidilise kõrghariduse nõudest erandeid, kui kandidaat vastas muudele nõuetele ja oli näidanud vilumust kohtuteenistuseks.⁵⁶ Alates 1938. aastast oli juriidilise kõrghariduse nõue absoluutne.⁵⁷ 1940. aastaks tegutses Eestis neli juriidilise kõrghariduseta ringkonnakohtunikku ja 15 jaoskonnakohtunikku (ligi 13% kohtunikonnast).⁵⁸ Juriidilise kõrghariduseta isikuid võeti teenistusse aastatel 1918–24, kui valitses tuntav puudus kohtunikest. Kord ametis olevatena võisid nad teha kohtunikukarjääri tavakorras.⁵⁹ Uuritaval perioodil ükski kõrghariduseta kohtunikest kõrgemasse kohtuastmesse ei liikunud ja ühe erandiga sinna ka ei kandideerinud. Erandiks oli Viljandi

⁵³ Vallikivi, "Juristide liikumine", 253.

⁵⁴ 30.12.1920 kohtunikkude ja kohtu-uurijate ametisse määramise korraga (RT 1921, 2, 14) muudetud VKS, § 200; KS, § 165.

⁵⁵ 30.12.1920 kohtunikkude ja kohtu-uurijate ametisse määramise korraga (RT 1921, 2, 14) muudetud VKS, § 200 ja VKS § 205; KS, § 167.

⁵⁶ VKS, § 202.

⁵⁷ KS, § 167.

⁵⁸ Kohtunikkude nimistu: RA, ERA.1356.1.1022.

⁵⁹ Räägo, *Kriminaalprotsessi õpperaamat*, 98; Anepaio, "Kohtupalat (resp Kohtukoda)", 44.

Tabel 1. Kohtunikele ja kohtu-uurijatele esitatud staažinõuded

Soovitud ametikoht	Ametisse pürgija staažinõue aastates					
	vanema kohtuameti kandidaadina (sh kollegiaalkohtu või prokurööri sekretärina)	kohtunikuna*	kohtu-uurijana	prokuröörina	vandeadvokaadina	ülikooli määralise õppejõuna**
Lisakohtunik	1,5/2***				0	0
Jaoskonnakohtunik						
Kohtu-uurija						
Ringkonnakohtu liige						
Ringkonnakohtu osakonna esimees		4	4	4	4	4
Eriti tähtsate asjade kohtu-uurija						
Ringkonnakohtu esimees						
Kohtukoja liige		6	6	6	6	6
Kohtukoja osakonna esimees						
Kohtukoja esimees		8	8	8	8	8
Riigikohtunik						
Riigikohtu osakonna esimees		10	10	10	10	10
Riigikohtu esimees						

* Kohtunikuteenistusega oli võrdsustatud teenistus kohtuministri, õiguskantsleri, kohtuministri abi, kohtuministeriumi kodifikatsiooniosakonna direktori või liikmena: KS, § 173.

** Lisandus 1938. aastal: KS, § 168.

*** Kuni 1938. aastani kehtis 1,5-aastase, sealt edasi 2-aastase staaži nõue: KS, § 168.

linnakooli haridusega Pärnu 2. jaoskonna kohtunik Johan Sang, kes soovis 1935. aastal saada Viljandi ringkonnakohtu liikmeks, kuid keda kandidaadiks ei valitud.⁶⁰ Kolm kõrghariduseta jaoskonnakohtunikku taotlesid ümberpaigutamist teise jaoskonda ja Konstantin Kallismaal ning Jaan Treumuthil läks see korda esimesel katsel.⁶¹ Ainsana ei tulnud vastu üheksal konkursil osalenud Võru kohtunikule Harald Oertile. Tallinna 2. jaoskonna kohtuniku konkursil 1937. aasta lõpus põhjendas prokurör Tallinna ringkonnakohtunike vastuseisu Oertile järgmiselt: “Ka puudub temal küllaldane haridus: Vene ajal on tema üks aasta ülikoolis õppinud, siis õppimise katkestanud ja pole pärast seda enam vaevaks võtnud oma haridust Tartu ülikoolis lõpule viia.”⁶² Viljandi ringkonnakohus ei pooldanud 1939. aasta lõpus samuti Oerti tema puuduliku hariduse tõttu: “[...] Oertil puudub kõrgem juriidiline haridus ja kuna Viljandimaa neljast jaoskonnakohtunikust kolm on juba ilma kõrgema juriidilise hariduseta, siis ei oleks küll soovitav, et ka neljas oleks mittejurist.”⁶³ Teistes kohturingkondades oli suhtumine leebem. 1939. aasta märtsis toetas Rakvere ringkonnakohtu enamus Oerti Rakvere 1. jaoskonna kohtuniku kohale. Riigikohus esitaski ta esimesena vabariigi presidendile, kuid president nimetas ametisse nimekirjas teise kandidaadi – Heinrich Viidekopi.⁶⁴ 1940. aasta jaanuaris toetasid Oerti kandidatuuri Valga 2. jaoskonna kohtuniku kohale Tartu ringkonnakohus ja prokurör ning ta paigutati ümber Valka.⁶⁵

Enamikule kohtadele nimetamiseks kehtis eelneva staaži nõue. Kohtunikuks või kohtu-uurijaks nimetamiseks pidi kandidaadil olema piisavalt staaži kohtuameti kandidaadina, kollegiaalkohtusse pääsuks aga madalama astme kohtuniku, prokuröri või advokaadina (vt tabel 1).⁶⁶

Arhiivimaterjalidest ei nähtu, et kedagi oleks ebapiisava staaži tõttu konkursilt kõrvaldatud. Küll arvestas riigikohus kandidaatide ülesseadmisel nende teenistusstaaži toetava asjaoluna.⁶⁷

⁶⁰ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.1001; kohtunikude nimistu: RA, ERA.1356.1.1022, l. 72p.

⁶¹ Nimetamise käskkirjad: RT 1938, 102, 887 (Kallismaa) ja RT 1939, 17, 116.

⁶² Prokuröri 09.12.1937 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 45.

⁶³ Viljandi ringkonnakohtu üldkogu 30.10.1939 istungi lauakiri: RA, ERA.1356.1.1003.

⁶⁴ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.957; nimetamise käskkiri: RT 1939, 20, 152.

⁶⁵ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.989; nimetamise käskkiri: RT 1940, 4, 22

⁶⁶ VKS, §-d 203–210 ja 417; Riigikohtu seaduse § 2; KS, §-d 168–174; vt ka Räägo, *Kriiminaalprotsessi õpperaamat*, 99.

⁶⁷ Nt Riigikohtu esimehe 25.10.1935 esildis riigivanemale: RA, ERA.1356.1.939; Riigikohtu esimehe 07.11.1935 esildis riigivanemale: RA, ERA.1356.1.985; Riigikohtu esimehe 17.09.1937 esildis riigihoidjale: RA, ERA.1356.1.940.

Kohtunikuks ei võetud isikuid: (i) kes olid eeluurimise või kohtu all kuritegude pärast; (ii) keda oli jõustunud kohtuotsusega karistatud vangistusega; (iii) kes olid jõustunud kohtuotsusega tagandatud avalikust teenistusest või (iv) kes olid tunnistatud maksujõuetuks või olid hoolekande all pillamise pärast.⁶⁸ Kohtute seadustik lisas 1938. aastal sobimatute loetellu advokatuurist välja heidetud advokaadid.⁶⁹ Kõik need takistused mõne aja möödudes tõenäoliselt kustusid. Vähemalt korra kandideeris ametist tagandatud kohtunik uuesti ja teda konkursilt ei kõrvaldatud. 1934. aasta mais vallandatud kohtunik Maks Kurre asus advokaadiks ja kandideeris 1939. aasta veebruaris Tartu 2. jaoskonna kohtunikuks. Ta sai Tartu ringkonnakohtu üldkogult neljandana toetuse, kuid riigikohtu üldkogu Kurre kandidatuuri üles ei seadnud.⁷⁰

Haridus ja staaž mõjutasid kohtuniku asjatundlikkust, kuid polnud kindlasti piisavad kandidaadi võimete ja isiksuseomaduste sobivuse hindamisel. Isegi samas kohtuastmes eri piirkondades kogutud staaž võis anda väga erinevad ametioskused, millest osasid vajati vabal ametikohal enam kui teisi. Ka karistuste ja maksejõuetuse puudumine ei anna täit pilti isiku kõlbelistest omadustest. Kandideerima võis sattuda sarnaste formaalsete näitajatega isikuid, mistõttu ei pääsenud riigikohus, Kohtukoda ja ringkonnakohtud täiendavate, sisuliste kriteeriumide kasutamisest.

Kohtunike valiku sisuliste kriteeriumide allikad

Kohtunike valiku sisulisi kriteeriume õigusaktid ei sätestanud. Neid võidi tuletada kohtunikutöö iseloomust ning kohtunike lojaalsust ja ametiväärikust tagavatest reeglitest (nt ametivandest ning kohtuniku distsiplinaarvastutuse alustest).

Kohtunikutöö iseloom nõuab häid õiguslaseid teadmisi ja oskust teadmisi kasutada, tugevat analüüsi- ja argumenteerimisoskust, samuti muid ametioskusi (nt head suhtlusoskust) ja teatavaid psühholoogilisi isiksuseomadusi (töökust, tasakaalukust, iseseisvust jne).⁷¹ Need omadused ise-

⁶⁸ 19.09.1934 kriminaalseadustiku maksmapanemise seadusega (RT 1934, 85, 704) muudetud VKS, §-d 21-a ja 201; KS, § 166.

⁶⁹ KS, § 166 p 4.

⁷⁰ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.988.

⁷¹ Vrd 30.06.2016 kohtunikueksamikomisjoni otsusega nr 1.3 kehtestatud kohtunikku juhendava kohtuniku aruande vormis sisalduvad kriteeriumid, <https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/Kohtunikueksamikomisjon/vorm-kohtuesimehe_arvamus-02.12.2016_kodulehele.docx> (19.08.2017). Vt ka Räägo, *Kriminaalprotsessi õppe- raamat*, 98.

loomustavad peamiselt kandidaadi asjatundlikkust ja töövõimet. Sisulis-tele kriteeriumidele vastavuse tuvastamine on tahes-tahtmata subjektiivne ning teatavat objektiivsust on võimalik saavutada mitme hindaja koostöös hindamiskriteeriumidele vastavuse või mittevastavuse tuvastamise ning hinnangute põhjendamise teel.

Alates 1920. aastast kehtis kohtuniku vandevormel: “Mina töotan ja vannun ustavaks jääda Eesti Demokraatlikule Vabariigile ja tema seaduslikule valitsusele, ausasti täita omi ametikohuseid, ning kohut mõista õiglaselt, seaduse ja oma südametunnistuse järele, meeles pidades, et seadus valekohtumõistmist raskelt karistab.”⁷² Uue kohtute seadusega 1938. aastal vandevormel muutus: “Mina töotan ustavaks jääda Eesti Vabariigile ja tema põhiseaduslikule korrale ning oma südametunnistuse järgi kohtumõistmist teostada kooskõlas Põhiseaduse ja seadustega.”⁷³

Kohtunik võidi ametist tagandada või sundkorras ümber paigutada, kui ta saatis väljaspool teenistust korda teo, mis avalikkusele teada saades rii- vanuks lugupidamist kohtuniku ametikoha vastu.⁷⁴ Vandetöötuse tekstist ja distsiplinaarvastutuse alustest võib tuletada mitmeid kandidaadi kõlbe- lisust iseloomustavaid omadusi, nagu poliitiline usaldusväärus (lojaalsus), õiguskorras lugupidamine ja distsiplineeritus (õiguskuulekus), viisakus ja väärikus, erapooletus ja ausus.⁷⁵

Kandidaatide sõelumine kollegiaalkohtute üldkogudes oli parim või- malik viis meelevaldsuse vähendamiseks. Sõelumise käigus rakendatud kriteeriumid ilmnevad riigikohtu esildistest riigipeale, Kohtukoja ja ring- konnakohtute üldkogude otsustest, prokuröride aruannetest ja kohtuesi- meeste vahel peetud kirjavahetusest.

Järgnevalt uuritakse, milliseid ametioskusi, psühholoogilisi ja kõlbe- lisi isiksuseomadusi sõelumise praktikas arvestati ning kas ja kuidas need mõjutasid kandideerijate liikumist ametiredelil ehk riigipeale esitamist ja ametisse nimetamist. Eraldi analüüsitakse, kuidas mõjutasid valikut kan- dideerijate rahvus ja poliitilised vaated.

Kandidaatide ametioskused ja isikuomadused

Kandideerijate positiivseks iseloomustamiseks kasutati sageli väljen- deid “tubli tööjõud”, “tubli töömees”, “hoolas töömees”, “tubli ja korralik

⁷² Seadusandliku delegatsiooni poolt 17.12.1919 vastuvõetud vandevormelid: RT 1920, 1, 5.

⁷³ KS, § 196.

⁷⁴ VKS, § 2952; KS, § 258.

⁷⁵ Vt ka Ein, “Põhiseadus ja kohtu rippumatus”, 164.

tööjõud”, “korralik ja hoolas tööjõud”, “tüse tööjõud” jmt.⁷⁶ See kiitus võis käia nii kandidaadi ametioskuste kui ka isikuomaduste kohta. Mõnikord toodi välja ka konkreetsemaid omadusi või oskusi. Tunnustati “energilisust” ja “aktiivsust”⁷⁷ ja huvi õigusteoreetiliste küsimuste vastu.⁷⁸ Näiteks Paul Poomi kandidaadiks esitamisel tõstis riigikohus esile tema tegevust õigusteadlaste seltsis ja õigusteadlaste päevadel, samuti artikleid ajakirjas *Õigus*.⁷⁹ Eduard Mailendi kandidatuuri esitamisel tõi riigikohus välja tema tegevuse üliõpilasena loengukonspektide koostamisel ja hiljem seaduste eraväljaannete koostamisel.⁸⁰ Samuti toodi tugevusena välja kohtuotsuste head kvaliteeti. 1935. aasta oktoobris esitas riigikohus Kohtukoja liikme konkursil riigivanemale Friedrich Niggoli ja Edgar Schwarzi kandidatuurid. Kui Niggolit toetasid Kohtukoja liikmed üksmeelselt, siis avaldusega hilinenud Schwarzi kõik liikmed ei pooldanud. Riigikohus nimetas esildises kandidaate “ligikaudu võrdseks” ja mainis Schwarzi kohta, et tema “kirjutatud otsused annavad tema võimetest hääd tunnistust”.⁸¹ Päts nimetas ametisse nimekirjas teisena toodud Schwarzi.⁸²

Negatiivsetest omadustest arvustati enamasti kandidaadi vähest taibukust ja töökust. Näiteks 1934. aasta jaanuaris Tallinna ringkonnakohtusse ja sama aasta oktoobris Tallinna 4. jaoskonda kandideerinud Rapla kohtuniku Johannes Luuki peeti juba senises ametis “nõrgaks ja saamatuks”.⁸³ Aruandes Tallinna 5. jaoskonna kohtuniku konkursi kohta 1935. aasta aprillis kirjutab prokurör: “Piigerti, Glanströmi ja Luuki kandidatuuri Tallinna ringkonnakohus ei toeta ega tee seda kindlasti ka tulevikus, kuna neid tuntakse kui nõrke tööjõude.”⁸⁴ Kohtu-uurija ametist koondatud Kuno

⁷⁶ Nt väljavõte Riigikohtu üldkogu 07.04.1934 protokollist: RA, ERA.1356.1.1007 (Osvald Antoni kohta); Vladimir Kuusiku 15.01.1936 ja 12.10.1937 kirjad riigikohtu esimehele: RA, ERA.1356.1.1005, l 13 ja 25 (Ernst Allpere, Harald Halliku, Peeter Eliase, Ernst Tiitsu ja Friedrich Breveri kohta); Riigikohtu esimehe 17.09.1937 esildis riigihoidjale: RA, ERA.1356.1.940 (Oskar Ordliku kohta); Viljandi ringkonnakohtu üldkogu 21.06.1939 istungi lauakiri: RA, ERA.1356.1.1003 (Kaarel Leetmaa ja Vladimir Maganovi kohta).

⁷⁷ Nt Riigikohtu esimehe 25.10.1935 esildis riigivanemale: RA, ERA.1356.1.939 (Friedrich Niggoli kohta); Kohtukoja 15.05.1939 üldkoosoleku protokoll: RA, ERA.1356.1.1003 (Ernst Hanssoni kohta).

⁷⁸ Nt Vladimir Kuusiku 22.05.1935 kiri riigikohtu esimehele: RA, ERA.1356.1.1008 (Karl Paeranna kohta); Vladimir Kuusiku 05.02.1936 kiri riigikohtu esimehele: RA, ERA.1356.1.1005, l. 14 (Roland-Rudolf Ranna kohta).

⁷⁹ Riigikohtu esimehe 20.10.1934 esildis riigivanemale: RA, ERA.1356.1.938.

⁸⁰ Riigikohtu esimehe 01.06.1935 esildis riigivanemale: RA, ERA.1356.1.1008.

⁸¹ Nt Riigikohtu esimehe 25.10.1935 esildis riigivanemale: RA, ERA.1356.1.939.

⁸² Nimetamise otsus, RTL 1935, 86.

⁸³ Prokuröri 15.01.1934 ja 25.10.1934 salajased ettekanded: RA, ERA.1356.1.1020, l. 4 ja 10.

⁸⁴ Prokuröri 18.04.1935 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 15–15p.

Glanström ei saanud Tallinna ringkonnakohtu toetust ka hilisematel konkurssidel.⁸⁵ Seevastu Piigertisse suhtumine aja jooksul muutus. Tartu 2. jaoskonna kohtu-uurija Jaan Piigert oli 1934. aasta oktoobris kandideerinud Tallinna 4. jaoskonna ja 1935. aasta märtsis Tallinna 1. jaoskonna kohtunikuks ja nagu öeldud, Tallinna ringkonnakohtu kohtunikud teda ei toetanud.⁸⁶ Vaatamata ringkonnakohtunike vastuseisule esitas riigikohtu üldkogu Tallinna 5. jaoskonna kohtuniku kandidaatideks Piigerti ja Hiiumaa kohtuniku Theodor Kolobovi. Kolobovi, erinevalt Piigertist, Tallinna ringkonnakohtunikud toetasid (hääled 17:1). Riigivanem nimetas aga ametisse nimekirjas teisena toodud Piigerti.⁸⁷ Jaan Piigert oli Ants Piibu poolvend,⁸⁸ kuid see vaevalt tema edenemist seletab. Pigem muutus ringkonnakohtunike suhtumine pärast lähemat ametialast kokkupuudet. 1937. aasta detsembris kandideeris Piigert Tallinna 2. jaoskonna kohtunikuks. Tallinna ringkonnakohtunike suhtumine temasse oli tunduvalt paranenud ja ta sai Mustvee kohtuniku Enn Allpere (Ernst Albert) järel teisena hääli (14:3). Riigikohtu üldkogu eelistas seekord pikema staažiga Jõgeva kohtunikku Osvald Antonit ja Petseri kohtunikku Julius Rohtu ja ametisse nimetatigi viimane.⁸⁹ Väärrib märkimist, et pool aastat varem, 1936. aasta aprillis toimunud Tartu 5. jaoskonna kohtuniku konkursi ei saanud Roht Tartu ringkonnakohtu liikmete toetust ning prokurör kirjutas tema kohta: “Julius Roht jäi vähemusse peamiselt sellepärast, et teda tuntakse kui äärmiselt aeglast töömeest.”⁹⁰ 1938. aasta juunis toetasid Piigertit nii Tallinna ringkonnakohtu kui ka riigikohtu üldkogu ja president nimetas ta Tallinna 1. jaoskonna kohtunikuks.⁹¹ 1939. aastal kandideeris Piigert kolmel korral Tallinna ringkonnakohtu liikmeks. Kõigil kordadel ringkonnakohtunikud toetasid teda ning kahel korral esitati ta presidendile ühena kolmest kandidaadist.⁹² Kuigi ringkonnakohtunikuks tõusta Piigert ei jõudnud, näitab tema kandidaadiks valimine ja ringkonnakohtunike toetus paranenud arvamust tema suhtes.

Oli teisigi keskpäraseks tembeldatud kohtunikke, kes karjääriredelil edenesid. Enn Aarend (Edgar Adler) oli pikalt kohtuameti kandidaat ja

⁸⁵ Vabastamise käskkiri: RTL 35, 86; prokuröri 17.10.1935 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 33p.

⁸⁶ Konkursside materjalid: RA, ERA.1356.1.968 ja 970.

⁸⁷ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.970; nimetamise otsus: RTL 1935, 36.

⁸⁸ Liivi Aarma, “Ants Piip kasvas üles isakodus”, *Akadeemia*, 7 (2015), 1275–1276.

⁸⁹ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.971; nimetamise käskkiri: RTL 1937, 110.

⁹⁰ Prokuröri 20.04.1936 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 95.

⁹¹ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.972; nimetamise käskkiri: RT 1938, 59, 575.

⁹² Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.973.

kuigi Paide ja Lüganuse jaoskonnakohtuniku konkurssidel 1935. aasta aprillis Rakvere ringkonnakohtunikud teda üksmeelselt toetasid, oli prokurör kriitiline: “[...] töövõimelt küünib ainult keskmise tasemeni. Tema töös puudub põhjalikkus ning tarvilisel määral väljaarenenud individualiteet.”⁹³ Aarend sai 1937. aastal Hiiumaa jaoskonnakohtunikuks ja hiljem Tallinna 8. jaoskonna kohtunikuks.⁹⁴

Üsna mitmele kandidaadile heideti ette kohtunikuametile sobimatuid iseloomuomadusi, mõjutatavust või vastuoksa – jäärapäisust. Märtsis 1935 Rakvere ringkonnakohtu liikmeks kandideerinud Paide kohtuniku Aleksander Luige kohta kirjutas prokurör, et too ei ole “oma iseloomult mitte nii tasakaalustatud, mis laseb teda langeda teatud voolude ning isikute mõju alla”.⁹⁵ Prokuröri kriitikale vaatamata toetasid Luike kõik Rakvere ringkonnakohtu liikmed ja samuti Riigikohus ning Luik nimetatigi ringkonnakohtunikuks.⁹⁶

Alates 1935. aasta sügisest järjekindlalt lisakohtunikuks kandideerinud Tartu ringkonnakohtu sekretäri August Utsari kohta kirjutas prokurör 1936. aasta mais: “August Utsar on oma ülalpidamise ja iseloomu poolest aastate jooksul olnud iseäralik kuni viimase ajani, mille tõttu minu arvates tema ei kõlba kohtuniku kutsele.”⁹⁷ Enamikul kordadest alates 1937. aastast toetasid Utsarit Tartu ringkonnakohtu üldkogu ning prokurör, kuid kuni 1939. aasta kevadeni riigikohus teda riigipeale valikuks ei esitanud. Lõpuks, märtsis ja aprillis 1939 esitas riigikohus Utsari esimesena presidendile, kuid Päts nimetas mõlemal korral valikust teise kandidaadi (vastavalt Roland-Rudolf Ranna ja August Tootsi).⁹⁸ 1939 märtsis Petseri kohtu-uurija konkursil prokurör tõi ettekandes välja, et Utsar on üle riigi kõige vanem kohtuameti kandidaat: “[...] kuid tema kohta valitseb mõningate kohtunikkude hulgas arvamine, et ta oma iseloomult ja käitumiselt ei ole kõlbulik kohtuniku kutsele. Üldkoosolekul avaldati arvamust, et toetada võiks teda kohtu-uurija kohale, kus rahvaga on vähem kokkupuutumist ja arusaamatuste esilekutsutamiseks vähem võimalust. Töö on tal korralik, võiks öelda, et isegi eeskujulik, kuid käitumises ja tõekspidamistest tuleb

⁹³ Prokuröri 30.04.1935 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 12.

⁹⁴ Nimetamise käskkirjad: RTL 1937, 44 ja RT 1939, 100, 767.

⁹⁵ Prokuröri 27.03.1935 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 11.

⁹⁶ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.953; nimetamise otsus: RTL 1935, 31.

⁹⁷ Prokuröri 14.05.1936 salajane ettekanne, RA, ERA.1356.1.1020, l. 93.

⁹⁸ Konkursside materjalid: RA, ERA.1356.1.987; 988; 1008; 1009; 1010 ja 1012; Riigikohtu üldkogu protokollid 1938: RA, ERA.1356.1.136, l. 4p, 27, 36 ja 41; Viljandi ringkonnakohtu kirjavahetus riigikohtu jt-ga: RA, ERA.2121.1.99; nimetamise käskkirjad: RT 1939, 32, 255 ja RT 1939, 37, 301.

tõesti ette vähe ekstsentrilist iseloomu.”⁹⁹ Lõpuks 1939. aasta septembris sai Utsar lisakohtunikuks ning juba sama aasta novembris Petseri 1. jaoskonna kohtunikuks.¹⁰⁰

Teine väidetav veidrik, kelle edenemine tõrkus, oli Pärnu kohtu-uurija Valter Märtsen. Märtsen kandideeris alates 1935. aastast seitsmel korral ringkonnakohtunikuks ja korra tähtsamate asjade kohtu-uurijaks. Teda toetasid koduringkonna kohtunikud, aga kuni 1938. aastani riigikohus Märtsenit riigipeale ei esitanud. Prokurör andis 1935. aasta novembris Märtseni kohta teada: “On ju ka tõsi, et tema, kui kohtu-uurija tööga võib üldiselt rahul olla ja et ta mõnestki ametivennast paremat tööd teeb, kuid kohtuliikmeks ei ole ta minu arvates veel mitte küps. Uurijanagi on temaga senini küllalt tegemist olnud põhjusel, et ta on isikuna nurgeline, isemeelne ja osalt ka jonnakas. Ka seltskondlik käitumine jätab teatud määral soovida.”¹⁰¹ 1939. aasta jaanuaris avas Viljandi ringkonnakohtu esimees Jaak Tepandi (Depman) Märtseni suhtes valitsenud eelarvamuse põhjusi: “Märtseni eraelu kohta samuti keegi ei teadnud midagi laitmiseväärset nimetada. Heidetavat tema üle seltskonnas küll nalja sellepärast, et ta olevat väga kokkuhoidlik ja nimetatavat teda selle tõttu schotlaseks. Et Märtsen väga kokkuhoidlik on, mõned nimetavad seda koguni ihnsuseks, see on ainult näiliselt nii, sest elab ta ju õige pisikeses korteris, riietub tagasihoidlikult, ei kuluta ei perekondliste pidustuste peale ega ka seltskondlistel koosviibimistel raha, kuid teisest küljest vaadatuna on Märtsenil oma erialad, kuhu ta raha nagu näha häämeelega kulutab, ja siin tuleb nimetada tennisemängu, mis võrdlemisi kallis mäng, siis tema reisimisehimu, millise sihiga ta mõni aasta tagasi omale (enesele) auto ostis, kaks korda sellega välismaa reise ette on võtnud ja möödunud suvel ka laevaga reisi Inglismaale ette võttis, kõik puhkuse kuudel muidugi. Need reised lähevad muidugi maksma ja nende jaoks Märtsen nähtavasti pigistabki kokku oma väljaminekuid harilikust igapäevasest elust, leppides shotlasegi nimetusega.”¹⁰² Lõpuks 1938. aasta juulis esitati Märtsen Viljandi ringkonnakohtuniku kohale, kuid valituks osutus prokurör Oskar Sein.¹⁰³ Aasta hiljem sai Märtsenist siiski Viljandi ringkonnakohtu liige.¹⁰⁴

1935. aasta novembris Rakvere ringkonnakohtu liikmeks kandideerinud Jõhvi kohtu-uurijat Erich Kubot iseloomustati kui “väga isemeelset

⁹⁹ Prokuröri 16.03.1939 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 97p–98.

¹⁰⁰ Nimetamise käskkirjad, RT 1939, 86, 669 ja RT 1939, 107, 830.

¹⁰¹ Prokuröri 05.11.1935 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 54.

¹⁰² Jaak Tepandi 17.01.1939 kiri riigikohtu esimehele: RA, ERA.1356.1.1005, l. 27–28.

¹⁰³ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.1002; nimetamise käskkiri: RT 1938, 69, 648.

¹⁰⁴ Nimetamise käskkiri: RT 1939, 58, 487.

ja konfliktset”.¹⁰⁵ Veel heideti Kubole ette puudulikke töövõimet.¹⁰⁶ Kubo kandideeris ringkonnakohtunikuks kokku viiel korral, kuid kordagi ei valinud riigikohus Kubot riigipeale esitamiseks.¹⁰⁷ 1939. aasta augustis nimetati Kubo Pärnusse liikunud Olaf Veldingi asemele Viljandi 2. jaoskonna kohtu-uurijaks.¹⁰⁸

1936. aasta jaanuaris Jõhvi jaoskonnakohtunikuks kandideerinud kohtuameti kandidaadi Karl Paeranna kohta oskas prokurör välja tuua, et “kogutud andmete põhjal olevat ta väga hoolas ja hea töömees, kuid iseloomult raskepärane, mis läbikäimises kaasametnikkudega arusaamatusi esile kutsuvat”.¹⁰⁹ Sama aasta veebruaris lisakohtuniku konkursil sai Paerand Tallinna ringkonnakohtunikelt suurima toetuse, kuid prokurör hoiatas: “Paerand on alati väga töökas ja püüdlik olnud, omab häid teadmisi jaoskonnakohtu ja kohtu II astme töö alal, kuid tema raske iseloomu tõttu on temal kohtunikkude ja sekretäridega alatasa arusaamatused. Ta on äärmiselt iseteadlik ja kangekaelne.”¹¹⁰ Paerand sai mais 1936 lisakohtunikuks ja septembris 1937 Mõisaküla jaoskonnakohtunikuks.¹¹¹ Küllap riigikohus leidis, et nende iseloomuomadustega võib rahuldavalt mõnes väiksemas kohas teenida. Riigikohus esitas 1939. aasta oktoobris presidendile Paeranna kandidatuuri Tallinna 8. jaoskonna kohtuniku kohale (nimekirjas kolmandana), kuid Päts nimetas ametisse nimekirjas esimese Enn Aarendi.¹¹²

1938. aastal Tallinna 6. jaoskonna kohtuniku kohale kandideerinud Jõgeva kohtuniku Osvald Antoni kohta kandis prokurör ette, et Tallinna ringkonnakohtu üldkogul Antoni “kohta tuletati meelde tema viimast intsidenti Riigikogu valimiste puhul Jõgeval ja leiti, et ta küllalt tasakaalukas pole tegutsemiseks suurlinna keerulistest oludes”.¹¹³ Kahjuks puudub lähem teave intsidendi sisu kohta.

1934. aasta aprillis kirjutas Tallinna ringkonnakohtu esimees Hendrik Vahtramäe lisakohtuniku konkursil kandideerinud Aadu Külaotsa kohta, et kohtuminister Müller on kahelnud, kas Külaots “mitte liiga kantseililik pole ja talle kauaaegse kantseleis teenimise järel nii öelda tindi lõhna pole

¹⁰⁵ Prokuröri 13.11.1934 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 34.

¹⁰⁶ Prokuröri 20.04.1936 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 95p.

¹⁰⁷ Konkursside materjalid: RA, ERA.1356.1.953; 955; 973; 1003 ja 1004.

¹⁰⁸ Nimetamise käskkiri: RT 1939, 73, 576.

¹⁰⁹ Prokuröri 13.01.1936 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 53.

¹¹⁰ Prokuröri 05.02.1936 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 50p.

¹¹¹ Nimetamise otsused: RTL 1936, 44 ja RTL 1937, 81.

¹¹² Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.973.

¹¹³ Prokuröri 29.06.1938 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 41.

külge jäänud?”¹¹⁴ Müller endise Kohtukoja prokurörina teadis 1921. aastast saadik Kohtukoja kriminaalosalakonna sekretärina tegutsenud Külaotsa isiklikult. Vahtramäe Mülleriga ei nõustunud ja toetas Külaotsa. Kuigi sel korral Külaotsa ei nimetatud, kostis järgmisel konkursil Külaotsa eest ka Kohtukoja esimees Jaak Reichmann ja 1935. aasta märtsis saigi Külaotsa lisakohtunikuks.¹¹⁵ Kaarel Parts oli nähtavasti pakkunud Külaotsale kohtu-uuriija kohta, aga Külaots avaldanud soovi pühenduda võrdsetl kriminaal- ja tsiviilõigusele ning eelistanud madalama palgaga lisakohtuniku kohta. Reichmann mainib: “[...] mina Külaotsa üheks paremaks kandidaadiks pean, kes kunagi rahukohtuniku kohale on kandideerinud. Näeksin sellepärast hea meelega, kui teda esimesele vabaneva rahukohtuniku kohale võidaks määrata, mitte ainult lisakohtuniku kohale, mida tema ise nõus on vastu võtma.”¹¹⁶ Juba 1935. aasta mais nimetati Külaots Paide jaoskonnakohtunikuks.¹¹⁷ Hiljem kandideeris Külaots ka Tallinnasse, kuid Tallinna ringkonnakohus siis teda enam ei toetanud. Prokurör kandis ringkonnakohtunike meeleolude kohta ette: “A. Külaots on küll kõige suurema staas- higa, kuid nagu ennegi nii oldi ka nüüd arvamisel, et tema oma iseloomu poolest rohkem provintsi kui pealinna kohtunikuks sobib.”¹¹⁸

Mõnele kandidaadile heideti ette liigset alkoholilembust. 1935. aastal Tallinna ringkonnakohtusse kandideerinud Tartu ringkonnakohtu liikme Paul Kleini kohta kirjutas prokurör, et Klein “on tuntud nõrga tööjõuna; ka takistavat tema korraliku töötamist üleliigne alkoholi tarvitamine”.¹¹⁹ Aasta varem Kohtukoja liikme konkursil ei toetanud Kleini Kohtukoja üldkogu.¹²⁰ Klein rohkem ei kandideerinud ja jäi kuni 1940. aastani Tartusse.

Mitte alati polnud napsitamine edenemisele takistuseks. 1937. aasta oktoobris lisakohtuniku konkursil osalenud Tallinna ringkonnakohtu kriminaalosalakonna abisekretäri Friedrich Breveri kohta kirjutas Tallinna ringkonnakohtu esimees, et kriminaalosalakond peab teda heaks tööjõuks, aga “tema kohta pean kahjuks tähendama, et tal on nõrkus alkoholi vastu ja et tema nimi figureerib isikute nimekirjas, kelle vekslid protestitud (1935–1936)”.¹²¹ Üldkogu liikmetelt sai ta siiski napi toetuse (hääled 9:8).¹²² Pool-

¹¹⁴ Hendrik Vahtramäe 05.04.1934 kiri Riigikohtu esimehele: RA, ERA.1356.1.1005, l. 5.

¹¹⁵ Jaak Reichmanni 22.12.1934 kiri riigikohtu esimehele: RA, ERA.1356.1.1005, l. 10p; konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.1008; nimetamise otsus: RTL 1935, 24.

¹¹⁶ Jaak Reichmanni 22.12.1934 kiri riigikohtu esimehele: RA, ERA.1356.1.1005, l. 10p.

¹¹⁷ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.953; nimetamise otsus: RTL 1935, 36.

¹¹⁸ Prokuröri 29.06.1938 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 41.

¹¹⁹ Prokuröri 17.10.1935 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 33p.

¹²⁰ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.938.

¹²¹ Vladimir Kuusiku 12.10.1937 kiri Riigikohtu esimehele: RA, ERA.1356.1.1005, l. 2525p.

¹²² Prokuröri 07.10.1937 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 46.

teist aastat hiljem, 1939. aasta veebruaris Tallinna 1. jaoskonna kohtu-uurija konkursil oli ringkonnakohtunike toetus langenud ja prokurör kandis Breveri kohta ette: “Ta täidab juba aastaid kriminaalosakonna abisekretäri kohuseid ja tema tööga ollakse väga rahul, kuid tema nõrkuseks on liialdatud alkoholi tarvitamine. Sagedasti ilmus tema teenistusse viina lõhnaga, mida viimasel ajal küll enam märgata ei ole olnud. Ka on temal hulk võlgasid, otsustades protestitud vekslite nimestiku järgi, millede kohta tema ise küll seletab, et need ülikoolis õppimise ajast pärit on.”¹²³ Vahepeal mitmel kohtu-uurija konkursil toetuseta jäänud Breverit soovitasid novembris 1939 Tartu ringkonnakohtu üldkogu ja prokurör Võru kohtu-uurijaks ning ta saigi sellele kohta.¹²⁴

Positiivsetest omadustest toodi kandideerijate sõelumisel välja kandideerija kogemust, mida nõuab täidetav koht, töökust, mõnikord lisaks õiguslaseid teadmisi, ka akadeemilist tegevust. Negatiivsetest omadustest heideti ette vähest töövõimet, keskpärasust, laiskust, pealiskaudsust või saamatust. Veel toodi välja kandideerija rasket iseloomu, jonnakust, konfliktisust või lihtsalt tugevat omapära, mis võib kohtuskäijates võõristust tekitada. Mitmel korral mainiti ametisse pürgija kehva tervist või alkoholisõltuvust. Negatiivsete omaduste väljatoomine ei tähendanud siiski tingimata valikust väljajäämist ja karjääri takerdumist. Mõnikord hinnangud aja jooksul paranesid. Nõrgemate kandidaatide edenemine oli siiski aeglasem.

Kandidaatide kõlbelised omadused

Novembris 1935 soovis Viljandi ringkonnakohtu liikmeks saada Viljandi notar Heinrich Jõhvikas.¹²⁵ Varem seitse aastat Viljandi ringkonnakohtu liikmena ja alates 1932. aastast notarina teeninud Jõhvikas kohta teadis prokurör, et ta “ei hiilanud millegagi kohtu-tegevuses olles ja nüüd notari ajast on tulnud ette ühte-teist sarnast, mida ei saa lugeda sobivaks notari eetikaga”.¹²⁶ Jõhvikas lahkus mõne aja pärast ka notariametist.¹²⁷ Tema küsitavale kõlbelisusele osutab ehk seegi, et ta mõisteti 1940. aastal kolmeks aastaks vangi katse eest äripartnerit tüsata ja selleks tunnistajate valeütlosti andma kihutamise eest.¹²⁸

¹²³ Prokuröri 09.02.1939 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 48–48p.

¹²⁴ Konkurside materjalid: RA, ERA.1356.1.988 ja 973; nimetamise käskkiri: RT 1939, 101, 778.

¹²⁵ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.1001.

¹²⁶ Prokuröri 05.11.1935 salajane ettekanne, RA, ERA.1356.1.1020, l 54p.

¹²⁷ “Notar Jõhvikas lahkus ametist”, *Sakala*, 28.07.1937.

¹²⁸ “End. Viljandi notar 3 a. vangimajja”, *Uus Eesti*, 26.01.1940.

Advokaat Heinrich Bergmann kandideeris kohtunikuks rekordiliselt 18 korda (advokaatidest enim), neist kuus korda ringkonnakohtu liikmeks, kuid ta ei saanud kohtutelt ühtki toetushäält ja teda ei esitatud kordagi nimetamiseks.¹²⁹ Tallinna ringkonnakohtu üldkogu avaldas Bergmannile resolutsed vastuseisu.¹³⁰ Põhjus peitus Bergmanni minevikus: ta olevat 1929. aastal olnud sunnitud kohtunikukohalt lahkuma jämeda distsipliinirikkumise tõttu (tegi tööluusi ega ilmunud nädalapäevad enda määratud istungitele).¹³¹

Ka advokaat Paul Hirschi kummitas minevik. Tallinna ringkonnaprokurör kirjutas salajases ettekandes riigikohtu prokurörile: “P. Hirsch teenis omal ajal Tallinnas rahukohtuniku kohal, kuid lahkus sellelt kohalt ühe äärmiselt ebakorrekse ja inetu üleastumise tõttu ühe ametvenna – kohtu-uurija vastu. See tema teguviis iseloomustab küllalt selgesti tema arusaamist aususest ja sellepärast ei võiks tema tagasivõtmine kohtuteenistusse üleüldse enam kõne alla tulla.”¹³² Hirsch kandideeris 1939. aastal korra kohtu-uurijaks, kolm korda jaoskonnakohtunikuks ja kaks korda Rakvere ringkonnakohtu liikmeks, kuid ei saanud kordagi ringkonnakohtute toetust ning teda ei valitud kandidaadiks.¹³³

Mõisaküla jaoskonnakohtuniku Eugen Antsoni kandideerimisele Tallinna ringkonnakohtusse 1934. aastal vaadati kui naljategemisele, “arvestades tema Mõisakülla paigutamise põhjusti”.¹³⁴ Varem Tallinna 2. jaoskonnas teeninud Antson oli 1932. aasta veebruaris Mõisakülla paigutatud distsiplinaarrikkumiste pärast.¹³⁵ Juba 1932. aasta mais kandideeris Antson Viljandi ringkonnakohtu liikmeks ja üldkogu käsitles seda kui arusaamatust. Prokuröri sõnul Antsoni “isik üldse vastuvõetav pole, kuna tema, nagu kuulnud olen, joomisele andunud on ning sarnaste omadustega isik ei saa mitte minu arvates alalise liikme peal lasuvaid kohustusi täita”.¹³⁶ Antson kandideeris 1934–35 korduvalt ringkonnakohtutesse ja mõnda

¹²⁹ Konkursside materjalid: RA, ERA.1356.1.957; 972; 973; 988 ja 1003.

¹³⁰ Väljavõtted Tallinna ringkonnakohtu üldkogu 16.07.1938 ja 31.08.1938 koosolekute päevikust: RA, ERA.1356.1.972.

¹³¹ Prokuröri 14.12.1939 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 22p; Bergmanni distsiplinaarasja toimik: RA, ERA.32.1.66.

¹³² Prokuröri 21.11.1939 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 23.

¹³³ Konkursside materjalid: RA, ERA.1356.1.957; 973; 988 ja 1003.

¹³⁴ Prokuröri 15.01.1934 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 4.

¹³⁵ Prokuröri 14.04.1937 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 85; ümberpaigutamise teadaanne: RTL 1932, 16.

¹³⁶ Prokuröri 31.05.1932 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 65p.

jaoskonnakohtusse, kuid ei saanud ühtegi või sai mõne üksiku toetushäle.¹³⁷ Ta lahkus 1937. aastal omal soovil teenistusest.¹³⁸

Võru 2. jaoskonna kohtunik Harald Oert oli 1929. aastal Võrru paigutatud samuti distsiplinaarkaristusena. Ta kandideeris uuritaval perioodil vähemalt korra aastas mõne muu jaoskonna konkursil, kuid ei saanud kuni 1939. aasta kevadeni kordagi ringkonnakohtunike toetust. Prokurör põhjendas toetuse puudumist Tallinna 2. jaoskonna konkursil: “Võrru paigutati teda distsiplinaar korras teenistuse huvides ja suurlinna elu võiks temale uusi kiusatusi tuua.”¹³⁹ See oli sama kord, kui talle heideti ette juriidilise kõrghariduse puudumist. Aasta hiljem esitati Oert ümberpaigutamiseks Valka ja ta viidigi üle.¹⁴⁰

Kahtlased elukombed ei tähendanud siiski karjääriredelilt igaveseks tõrjumist. Viljandi ringkonnakohtu liige Augustin Müristaja sattus 1928. aasta novembris Pärnus suurde skandaali, kuna pidutses samas seltskonnas üle linna tuntud riiukuke lihunik Karl Pöltsamiga.¹⁴¹ Pöltsam oli tihe kohtuskäija ja Müristaja olnud kohtunik koosseisudes, mis Pöltsami süüasju läbi vaadanud. Järgmisel päeval pärast pidu oli Müristaja ettekandjaks Pöltsami venna kohtuasjas.¹⁴² Kohtuminister tegi riigikohtule ettepaneku Müristaja usalduse kaotuse tõttu teenistusest vabastada.¹⁴³ Riigikohtu üldkogu jättis ministri ettepaneku rahuldamata, kuid möönis, et Müristaja tegevus kõigutas kohaliku rahva usaldust tema kui kohtuniku vastu ja tegi Müristajale ettepaneku minna üle mõnda teise ringkonda.¹⁴⁴ Müristaja asuski 1929. aasta detsembris Rakvere ringkonnakohtu liikmeks.¹⁴⁵ 1935. aastal Tallinna ringkonnakohtu liikme konkursil kandideerinud Müristajat ringkonnakohtunikud toetasid, kuid prokurör meenutab tema skandaalset minevikku: “Kriminaalalal on ka Müristaja hea tööjõud, kuid tema hukkamõistetavad elukombed endistest aastatest äratavad kartust, et tema, sattudes uuesti vanade sõprade seltskonda pealinna, vaevalt oma endistest eluviisidest loobuda saaks. Tema poolt kordasaadetud skandaalid Tallinna kõrtsides ja lõbumajades ei ole igatahes veel ununenud. Ka praegusele kohale paigutati teda ümber vastu tema tahtmist; ümberpaigutamise põhjused on

¹³⁷ Konkursside materjalid: RA, ERA.1356.1.953; 968; 970; 984; 985 ja 1001.

¹³⁸ Vabastamise käskkiri: RTL 1937, 57.

¹³⁹ Prokuröri 09.12.1937 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 45.

¹⁴⁰ Ümberpaigutamise käskkiri, RT 1940, 4, 22.

¹⁴¹ “Skandaal koosviibimisel Endlas”, *Rahva Sõna*, 27.11.1928, 3; “Pärnu lihuniku ja asunik Fuksi tüli “Endlas””, *Kaja*, 27.11.1928, 1.

¹⁴² Riigikohtu üldkogu 07.12.1929 otsus: RA, ERA.1356.1.551, l. 96–100p.

¹⁴³ Kohtuministri 10.12.1929 kiri riigikohtu üldkoosolekule: RA, ERA.1356.1.551, l. 1.

¹⁴⁴ Riigikohtu üldkogu 07.12.1929 otsus: RA, ERA.1356.1.551, l. 96–100p.

¹⁴⁵ Nimetamise teadaanne: RTL 1929, 100.

Riigikohtule muidugi paremini teada, sest juurdlusmaterjalid selle kohta hoitakse alal Riigikohtus.¹⁴⁶ Prokuröri vihje pealinna skandaalidele jääb hämaraks, sest Tallinnas ei olnud Müristaja teeninud. Meenutusele vaatamata esitas riigikohtu üldkogu Müristaja nimekirjas teisenä riigipeale ja ta nimetatigi ametisse.¹⁴⁷ Müristaja keevalisust meenutab temaga Rakveres koos töötanud Elmar Tambek: “Müristaja ehk Tinn, nagu meie teda omavahel kutsusime, oli impulsiivne inimene. Ta kaldus sageli erapoo­likuse pinnale, eriti kui oli tegemist politseinikkudega kas tunnistajatena või süüdistatavatena. Tinn ei sallinud miskipärast politseinikke (tal oli nendega arvatavasti kurbi isiklikke kogemusi) ning kaldus mitte usaldama nende seletusi. Tinn ärritus kergesti ega suutnud seepärast säilitada kohtunikule nii vajalikku külma, erapooletut rahu. Ta oli rohkem tundega kui mõistusega arutatava asja juures.”¹⁴⁸ Tambek räägib siiski Müristajast lugupidavalt.¹⁴⁹ Impulsiivsusele ja skandaalidele vaatamata tegi Müristaja artiklis käsitletaval perioodil ühe parimatest kohtukarjääridest – teda edutati tervelt kolm korda. Järgmisena kandideeris Müristaja 1937. aasta septembris Kohtukoja liikmeks ja kuigi Kohtukoda teda ei toetanud (ta ei saanud ühtki häält), esitas riigikohus Müristaja nimekirjas teisenä Pätsile kinnitamiseks. Päts nimetas nimekirjas esimesena seisnud prokuröri Oskar Ordliku.¹⁵⁰ Aasta hiljem, 1938. aasta detsembris nimetati Müristaja aga Tallinna ringkonnakohtu kriminaalosakonna juhataja kohale.¹⁵¹ Veel aasta hiljem sai Müristajast Kohtukoja liige.¹⁵² Viimasel kahel korral toetas teda ka Kohtukoja liikmete enamus (vastavalt häälti 11:3 ja 12:2).¹⁵³

Kõlbeliste omaduste hindamisel meenutati kandideerijate varasemaid distsiplinaarmenetlusi ja -karistusi. Mõned isikud väljastpoolt kohtunik-konda (peamiselt advokaadid) olid tunnistatud *persona non grata*'ks, põhjuseks nende varasemad eksimused kohtunikuna. Juba süsteemis töötavate kohtunike karjääri võisid rikkumised pidurdada. Võimekaid kohtunikke võidi aga edutada minevikupattudele vaatamata.

¹⁴⁶ Prokuröri 17.10.1935 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 33p.

¹⁴⁷ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.970; nimetamise otsus: RTL 1935, 86.

¹⁴⁸ Elmar Tambek, *Tõus ja mõõn I-II: mälestusi kodumaalt* (Tallinn: Eesti Päevaleht, 2010), 45.

¹⁴⁹ Tambek, *Tõus ja mõõn*, 98 ja 114.

¹⁵⁰ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.940; nimetamise otsus: RTL 1937, 81.

¹⁵¹ Nimetamise käskkiri: RT 1938, 102, 885.

¹⁵² Nimetamise käskkiri: RT 1939, 107, 826.

¹⁵³ Konkursside materjalid: RA, ERA.1356.1.972 ja 941.

Kandidaatide rahvus ja keeleoskus

Seadus rahvustel vahet ei teinud. Põhiseadus keelas rahvuslikul alusel avalikõiguslikes suhetes diskrimineerimise: “Kõik Eesti kodanikud on seaduse ees ühetaolised. Ei või olla avalikõiguslikke eesõigusi ja paheõigusi, mis olenevad sündimisest, usust, soost, seisusest või rahvusest.”¹⁵⁴

Eesti kohtutes töötas nii sakslasi kui ka venelasi. 1939. aastal lahkus kohtute teenistusest kaheksa Saksamaale ümberasujat, kes eeldatavalt olid saksa rahvusest: Kohtukoja liige Johannes Breyer, ringkonnakohtu liikmed Ernst Grünreich ja Erhard Thomson, jaoskonnakohtunikud Karl Guldens tubbe ja Leonid Smirnoff ning kohtu-uurijad Gerhard Lieberg, Leo Lingen ja Olaf Velding.¹⁵⁵ Konkurssidel osalenud kohtunikest olid sakslased Ernst Erdmann, Valter Pezold, Burhard Sulke ja Gerhard Lementy, vene lased olid Voldemar Issajeff, Theodor Kolobov, Vladimir Rõžov ja Vladimir Maganov.¹⁵⁶ Edgar Schwarz oli teenistuskirja järgi šveitslane, Toomas Anepaio loeb teda sakslaseks.¹⁵⁷

Märkusi kandidaadi rahvuse kohta aeg-ajalt tehti, valdavalt seoses sotsiaalse pädevuse, lojaalsuse või keeleoskuse hindamisega. 1935. aastal pidas prokurör vajalikuks märkida Leo Lingeni kohta, et Lingen on tegelikult baltisakslane (von Lingen). Samas prokurör ise ja Tartu ringkonnakohtu üldkogu toetasid üksmeelselt Lingeni esitamist Tartu 2. jaoskonna kohtu-uuriija kohale ja Lingen nimetatigi ametisse.¹⁵⁸

1935. aastal mainis prokurör kohtuameti kandidaadi Burhard Sulke kohta, et Sulke pärineb saksastunud perest ega tunne piisavalt “eesti

¹⁵⁴ 1934 PS, § 6; sarnane 1938 PS, § 9 lg 1.

¹⁵⁵ Vabastamise käskkirjad: RT 1939, 95, 736 (Breyer); RT 1939, 97, 748 (Grünreich); RT 1939, 94, 722 (Thomson); RT 1939, 92, 714 (Smirnoff); RT 1939, 92, 713 (Guldens tubbe); RT 1939, 92, 715 (Lingen); RT 1939, 94, 723 (Lieberg) ja RT 1939, 97, 749 (Velding).

¹⁵⁶ Ernst Erdmanni teenistuskiri: RA, ERA.1356.1.752; Valter Pezoldi kohta vt Anepaio, “Kohtupalat (resp Kohtukoda)”, 49; Burhard Sulke kohta vt *Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918–1944*, <<http://www.ra.ee/apps/andmed/index.php/site/aaaut>> (19.08.2017); Gerhard Lementy isikutunnistus: (Tallinna linnaarhiiv, edaspidi TLA), 186.1.433, l. 118; Voldemar Issajeffi teenistuskiri: RA, ERA.1356.1.939; Theodor Kolobovi teenistuskiri: RA, ERA.1356.1.973; Vladimir Rõžovi kohta vt Anepaio, “Rahukogud (Ringkonnakohtud). Tartu-Võru Rahukogu”, 6; Vladimir Maganovi teenistuskiri, RA, ERA.1356.1.1001.

¹⁵⁷ Edgar Schwarz'i teenistuskiri: RA, ERA.1356.1.752; Anepaio, “Kohtupalat (resp Kohtukoda)”, 49.

¹⁵⁸ Prokuröri 19.09.1935 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 35; nimetamise otsus: RTL 1935, 83.

eluavaldusi”.¹⁵⁹ See ei takistanud Sulkel saada aasta hiljem lisakohtunikuks ja 1938. aastal Petseri 3. jaoskonna kohtunikuks.¹⁶⁰

Väidetavalt Rootsi päritolu ja saksa gümnaasiumis õppinud Pärnu jaoskonna kohtu-uurija Valter Märtsoni kohta andmeid kogunud Viljandi ringkonnakohtu esimees kirjutab, et “muulastemeelsust ei teadnud Märtsoni kohta keegi tõsitada ega pole tõeliselt seda ka olnud”. Märtson liikuvat “ikka Eesti seltskonnas ja muulaste seltskonnas kunagi mitte” ning tema lapsed käivad eesti, mitte saksa lasteaias.¹⁶¹

Viljandi kohtu-uurijale Vladimir Maganovile võis ametis edenemisel takistuseks saada nõrk eesti keel. Prokurör kirjutas veebruaris 1939 toimunud Tallinna 1. jaoskonna kohtu-uurija konkursiga seoses, et Maganov ei valda korralikult riigikeelt, on vene päritoluga ja kuna kolm Tallinna kohtu-uurijat juba on muulased, ei ole tema ümberpaigutamine Tallinnasse vastuvõetav.¹⁶² “Muulaste” all peeti silmas Konstantin Beschaniitskit (2. jaoskond), Vladimir Babanovit (3. jaoskond) ja Gerhard Lementy (4. jaoskond).¹⁶³ Kahel korral, novembris 1935 ja juunis 1939 Viljandi ringkonnakohtu liikmeks kandideerinud Maganovi peamise puudusena tõid nii prokurör kui ka ringkonnakohtu liikmed välja tema nõrka riigikeele oskust, mis takistavat avalikku kohtuistungit pidamist.¹⁶⁴ Sellele vaatamata esitas riigikohus 1939. aastal Maganovi mitmel konkursil riigipeale kinnitamiseks, kuid Päts ei valinud teda.¹⁶⁵

Seadus ei sätestanud keeleoskuse nõuet, kuid kuna kohtumenetlus toimus eesti keeles, oli piisav eesti keele oskus vajalik. Puudulik eesti keele oskus oli lisaks Maganovile takistuseks karjääriredelil edenemisele ka Tallinna 4. jaoskonna kohtu-uurijale Gerhard Lementyle ning vanemale kohtuameti kandidaadile Voldemar Kaumetsale (Kaumann).¹⁶⁶ Ka koondatud

¹⁵⁹ Prokuröri 16.05.1935 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 13.

¹⁶⁰ Nimetamise käskkirjad: RTL 1936, 56 ja RTL 1938, 9.

¹⁶¹ Jaak Tepandi 17.01.1939 kiri riigikohtu esimehele: RA, ERA.1356.1.1005, l. 27–28. Märtsoni teenistuskirja järgi ta oli eestlane: RA, ERA.1356.1.1002.

¹⁶² Prokuröri 08.02.1939 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 48.

¹⁶³ Vladimir Babanovi isikutunnistus: TLA.186.1.198, l. 10; Konstantin Beschaniitski isikutunnistus: TLA.186.1.271, l. 198; Gerhard Lementy isikutunnistus: TLA.186.1.433, l. 118.

¹⁶⁴ Prokuröri 05.11.1935 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 54p; Viljandi ringkonnakohtu üldkogu 21.06.1939 istungi lauakiri: RA, ERA.1356.1.1003.

¹⁶⁵ Konkursside materjalid: RA, ERA.1356.1.1003.

¹⁶⁶ Lementy kohta prokuröri 18.11.1936 salajane ettekanne Tallinna tähtsamate asjade kohtu-uurija konkursil: RA, ERA.1356.1.1020, l. 88 ning Vladimir Kuusiku 18.11.1936 kiri riigikohtu esimehele: RA, ERA.1356.1.971. Kaumetsa kohta Vladimir Kuusiku 12.10.1937 kiri riigikohtu esimehele: RA, ERA.1356.1.1005, l. 25p.

kohtu-uurija Kuno Glanströmi kohta meenutab Elmar Tambek, et tema eesti keele oskus oli vilets.¹⁶⁷

Rahvuslikul pinnal kedagi ei tõrjutud. Ainsal juhul, kui sõelumisprotsessi kaasatud prokurör vihjas kandideerija rahvusele kui probleemile, nimetati sakslasest kandideerija sellele vaatamata ametisse. Küll oli mõnele mitte-eestlastest kandideerijale probleemiks nõrk riigikeele oskus ja neid kas ei esitatud riigipeale nimetamiseks või ei nimetanud ta neid ametisse.

Kandidaatide poliitilised vaated

Äärmuslike ja riigi julgeolekut ohustavate vaadetega isikute avalikust teenistusest välistamist peeti enesestmõistetavaks. Põhiseaduslikku korda ohustavad organisatsioonid ja propaganda olid keelustatud ja riigikorra kukutamisele suunatud tegevus karistatav.¹⁶⁸ Kohtud rakendasid neid keelde ja karistusi kindlakäeliselt lisaks kommunistidele ka vabadussõjalaste toetamises ja Saksa marurahvusluses süüdistatud isikute suhtes.¹⁶⁹

Kandideerijate poliitilist tegevust sõelumise käigus kontrolliti. Näiteks pidas aprillis 1934 Viljandi ringkonnakohtu üldkogu vajalikuks kinnitada, et nende toetatav kandideerija Heinrich Luiga ei ole “rahukogul teadaolevatel andmetel mitte osa võtnud riigivastasest poliitilisest tegevusest”.¹⁷⁰ Konkursside materjalides mainiti mõnikord kandideerija osavõttu kommunistlikust või vabadussõjalaste liikumisest.

Tõenäoliselt olid kommunistid ja muud äärmusvasakpoolsed välja sõelutud juba kandidaaditeenistusse võtmisel. Ainus konkursimaterjalides sisalduv vihje kandidaadi vasakpoolsetele vaadetele leidub 1935 aastal lisa-kohtuniku konkursil osalenud Tallinna ringkonnakohtu tsiviilosakonna sekretäri Karl Karbi kohta. Prokurör kandis ette, et mõne aasta eest Karb

¹⁶⁷ Tambek, *Tõus ja mõõn*, 106–107.

¹⁶⁸ 12.02.1925 riigikorra kaitse seadus, RT 1925, 29/30, 7, §-d 1–3; 26.03.1929 kriminaalseadustik, RT 1929, 56, 396 (jõustus 01.02.1935), §-d 74–79, 1121, 115.

¹⁶⁹ Kommunistide suhtes tehtud otsused: nt Riigikohtu administratiivosakonna 21.10.1930/07.11.1930 otsus Karl Kingisepa jt kaebuse asjas: RA, ERA.1356.2.196, l. 25–29; Riigikohtu kriminaalosalakonna 12.11.1934 otsus Joosep Madissoni ja Arnold-Voldemar Kraavi süüasjas: RA, ERA.1356.4.161, l. 12–12p. Vabadussõjalaste suhtes tehtud otsused: nt Riigikohtu administratiivosakonna 14.04.1934 otsus Harry Buschi kaebuse asjas: RA, ERA.1356.2.2528, l. 31–34; Riigikohtu kriminaalosalakonna 22.12.1934 otsus Arend Johansonini jt süüasjas: RA, ERA.1356.4.148, l. 20–22p. Saksa marurahvuslaste suhtes tehtud otsused: Kohtukoja kriminaalosalakonna 14.02.1936 otsus Roman Antropoffi jt süüasjas: RA, ERA.32.3.99, l. 69–77p; Kohtukoja kriminaalosalakonna 27.03.1936 otsus Victor zur Mühleni süüasjas: RA, ERA.32.3.105, l. 68–82p.

¹⁷⁰ Väljavõte Viljandi-Pärnu rahukogu üldkoosoleku 05.04.1934 istungi lauakirjast: RA, ERA.1356.1.1007.

võttis aktiivselt osa nn “Nõukogude Venemaa tundmaõppimise ringi” tegevusest, mille liikmed olid enamuses äärmuslikult pahempoolsete vaadetega.¹⁷¹ Karbi kuni 1940. aastani kohtuteenistusse ei võetud.

Vasakpoolsust ei heidetud ette väga head karjääri teinud Friedrich Niggolile või ei olnud tema vaated otsustajatele teada. Kommunist Anton Vaarandi meenutab, et Niggol osales üliõpilasena aktiivselt kommunistliku Sotsiaalfilosoofilise Üliõpilaste Seltsi tegevuses.¹⁷² Pärast ülikooli lõpetamist 1923. aastal mõned aastad kohtuameti kandidaadina töötanud Niggol sai 1926. aastal tähtsamate asjade kohtu-uurijaks ja 1930. aastal Viljandi ringkonnakohtu liikmeks. 1932. aastal edutati ta Rakvere ringkonnakohtu abiesimeheks ja detsembris 1934 sealt edasi Tartu ringkonnakohtu abiesimeheks.¹⁷³ Kohtupalat toetas Niggoli Tartusse ümberpaigutamist, kuigi ei olnud mõned nädalad varem toetanud Niggoli kandidatuuri Kohtukoja liikme kohale.¹⁷⁴ Kolmandal katsel, 1938. aasta novembris nimetati Niggol Kohtukoja liikmeks.¹⁷⁵ Hiljem oli Niggol Varese okupatsioonivalitsuses lühikest aega kohtuminister ning 1941. aasta jaanuarist aprillini ENSV ülemkohtu liige.¹⁷⁶

Vabadussõjalaste käekäik kohtuteenistuses oli vastuoluline. Kohtuteenistusest väljaheidetud või teenistusse soovivaid vabadussõjalasi riigikohus ega madalamad kohtud üldjuhul ei toetanud. Seevastu vabadussõjalusega end “diskrediteerinud” juba ametis kohtunikel ei olnud hiljem erilisi takistusi kohtuteenistuses edenemisel.

Märtsipöörde järel kohtunikest ainsana arreteeritud ning seejärel kohtuniku kohalt tagandatud Maks Kurre kandideeris 1939. aastal Tartu 2. jaoskonna kohtunikuks.¹⁷⁷ Ta sai Tartu ringkonnakohtu üldkogult toetuse, aga alles neljandana (hääled 9:6) ja Riigikohtu üldkogu teda riigipeale ei esitanud. Väärrib märkimist, et prokurör oma ettekandes ei maini Kurre vabadussõjalase minevikku, vaid leiab, et “tema nimetamine oleks haavav teistele jaoskonnakohtunikkudele, kes kogu aeg korralikult provintsis töötanud ja nüüd õigustatud on ümberpaigutamist paluma suuremasse keskusesse”.¹⁷⁸

¹⁷¹ Prokuröri 22.05.1935 salajane ettekanne, RA, ERA.1356.1.1020, l. 37.

¹⁷² Anton Vaarandi, *Kild killu kõrvale* (Tallinn: Eesti Raamat, 1975), 94–95, 97. Seltsi liikmete üle peetud kohtuprotsessist: “Kommunistlised üliõpilased”, *Postimees*, 12.02.1926, 5.

¹⁷³ Kohtunikude nimistu: RA, ERA.1356.1.1022, l. 50.

¹⁷⁴ Riigikohtu esimehe 19.11.1934 esildis riigivanemale: RA, ERA.1356.1.984; ärakiri Kohtupalati 17.10.1934 koosoleku päevaraamatust: RA, ERA.1356.1.938.

¹⁷⁵ Nimetamise käskkiri: RT 1938, 95, 824.

¹⁷⁶ Kohtunikuks nimetamise otsus: ENSVT, 1941, 7, 88.

¹⁷⁷ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.988.

¹⁷⁸ Prokuröri 08.02.1939 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 47.

Kohtuteenistusse ei võetud tagasi koos Kurrega Petseris vabadussõjalaste liikumist juhtinud Eduard Rosenbachi. Kohtuameti kandidaat Rosenbach nimetati 1932. aastal Petseri ja Narva-taguste maade kinnisvarade kinnistuskomisjoni liikmeks.¹⁷⁹ Rosenbach oli 1933. aasta augustis suletud vabadussõjalaste organisatsiooni juhatuse liige. Märtsipöörde järel tagandati ametist vabadussõjalastest kinnistuskomisjoni esimees Johannes Tulf, abiesimees Rosenbach ja liige August Link.¹⁸⁰ Kõik kolm astusid seejärel advokatuuri.¹⁸¹ Rosenbach oli 1935. aasta vabadussõjalaste suurprotsessil kohtu all, kuid ainsatena koos advokaat Theodor Rõuguga mõisteti õigeks.¹⁸²

Advokaat Rosenbach kandideeris kolmel korral lisakohtunikuks ja 1936. aastal Mustvee jaoskonnakohtunikuks.¹⁸³ Mustvee kohtuniku konkursil pooldasid Rosenbachi viis Tartu ringkonnakohtu liiget 14-st. Üldkogul osalenud prokurör kandis ette, et üldkogul kaitses Rosenbachi kandidatuuri ringkonnakohtu liige Ernst Hansson, kes “omal ajal ka “vabside” liikumises segatud oli”.¹⁸⁴ 1939. aastal sai Rosenbach Tartu ringkonnakohtu liikmetelt viiendana toetuse (häälid 8:4), kuid riigikohus teda kandidaadiks ei esitanud.¹⁸⁵

Rosenbachiga samal Mustvee kohtuniku konkursil kandideerinud Tartu notar Hugo Vihalem sai Tartu ringkonnakohtult paremuselt teise toetuse (häälid 12:2).¹⁸⁶ Tema kandidatuuri toetas ka prokurör, kuid riigikohus eelistas teisi kandidaate.¹⁸⁷ Kohtunike ja eriti prokuröri toetus Vihalemile on mõneti üllatav, kuna Vihalem arvati pärast 1934. aasta märtsipööret välja Tartu linnavolikogust, kuhu ta oli valitud Vabadussõjalaste Rahvaliidumise kandidaadina.¹⁸⁸

Kohtukoja kriminaalosakonna abisekretär August Kits kandideeris 1935. aasta sügisel ning 1936. aasta esimeses pooles korduvalt tulutult

¹⁷⁹ “Uus kinnistuskomisjoniliige”, *Postimees* 06.02.1932, 4.

¹⁸⁰ “Petseri kinnistuskomisjon puhastati vabsidest”, *Kaja*, 21.03.1934, 4.

¹⁸¹ Rosenbachi kohta vt *Eesti Vabariigi Vannutatud Advokaatide Nõukogu 1934. a aruanne* (Vannutatud Advokaatide Nõukogu, 1935), 10. Linki kohta vt *Eesti Vabariigi Vannutatud Advokaatide Nõukogu 1935. a aruanne* (Vannutatud Advokaatide Nõukogu, 1936), 10. Tulfi kohta vt *Eesti Vabariigi Vannutatud Advokaatide Nõukogu 1936. a aruanne* (Vannutatud Advokaatide Nõukogu, 1937), 9.

¹⁸² Rein Marandi, *Must-valge lipu all*, II (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1997), 209.

¹⁸³ Konkurside materjalid: RA, ERA.1356.1.1008; 1009; 1012 ja 986.

¹⁸⁴ Prokuröri 17.01.1936 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 52–52p.

¹⁸⁵ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.1012.

¹⁸⁶ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.986.

¹⁸⁷ Prokuröri 13.01.1936 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 52.

¹⁸⁸ Vt Vihalema jt kaebus kohtu- ja siseministri 22.03.1934 otsuse peale: RA, ERA.1356.2.194, l. 3.

lisakohtunikuks.¹⁸⁹ Prokurör märkis ettekannetes, et Tartu ringkonnakohtu juures töötades oli Kits “nõrk ja äärmiselt laisk olnud, pealegi pooldanud tema väga energiliselt nn “vabadussõjalaste rahvaliidumist””.¹⁹⁰ Vaevalt siiski oli poliitiline meelsus Kitsele takistuseks. Kitse saamatust ja vähest motiveeritust kinnitab ka Tartu ringkonnakohtu esimees Jaan Sass vastuseks riigikohtu esimehe järelepärimisele.¹⁹¹ 1936. aasta novembris kaebas Kohtukoja kriminaalosakonna sekretär Jüri Kraus oma abi Kitse peale, et see on korduvalt jätnud kohtukutseid õigeaegselt välja saatmata ning õigustamatult andnud advokaatidele teavet ja ärakirju käimasolevate kohtumenetluste kohta. Kohtukoja esimees Jaak Reichmann Kitsel suurt süüd ei tuvastanud ja karistas teda vaid märkusega.¹⁹² Vabadussõjalaste “energiline pooldamine” ei takistanud Kitse avalikku teenistust väljaspool kohtuid. 1937. aastal lahkus ta kohtust ja sai rahvuskogu esimese koja sekretäriks ning veel aasta hiljem riigivolikogu komisjonide toimkonna juhatajaks.¹⁹³

Erinevalt siiani kirjeldatud tegelastest ei tekkinud karjääriredelil suuri takistusi mitmel juba ametis vabadussõjalasest kohtunikul või olid need takistused ajutised. Kustav Kuuskvere (Kuuskmann) viidi Eesti Vabadussõjalaste Liitu kuulumise pärast suvel 1934 Mustveest üle Lihulasse.¹⁹⁴ Lihulast soovis Kuuskvere õige pea edasi liikuda mõnda Tallinna või Tartu jaoskonda ja kandideeris mitmel korral ka ringkonnakohtunikuks. 1934. aastal kandideeris Kuuskvere Tallinna 4. jaoskonda, kuid ei saanud Tallinna ringkonnakohtunikelt ühtki toetushäälet.¹⁹⁵ Ringkonnakohtu esimees põhjendas toetuse puudumist sellega, et Kuuskvere “hiljuti ümberpaigutati “karistuse mõttes””.¹⁹⁶ Sama kinnitas prokurör oma aruandes: “Rahukohunik Kuuskmann on veel noor ja peale selle on ta ennast kompromiteerinud osavõtmisega nn “vabadussõjalaste” liikumisest ja tema ümberpaigutamine pealinna ei ole sellepärast soovitatav.”¹⁹⁷ 1937. aasta märtsis Tallinna 1. jaoskonna kohtunikuks kandideerides ei saanud Kuuskvere

¹⁸⁹ Konkurside materjalid: RA, ERA.1356.1.1008 ja 1009.

¹⁹⁰ Prokuröri 17.10.1935 ja 05.02.1936 salajased ettekanded: RA, ERA.1356.1.1020, l. 33p ja 50p.

¹⁹¹ Jaan Sassi 09.06.1936 kiri riigikohtu esimehele, RA, ERA.1356.1.1005, l. 16.

¹⁹² Distsiplinaartoimiku materjalid: RA, ERA.32.1.82.

¹⁹³ *Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918–1944*, <<http://www.ra.ee/apps/andmed/index.php/site/aaat>> (19.08.2017).

¹⁹⁴ Kuuskvere distsiplinaartoimik: RA, ERA.1356.1.176; ümberpaigutamise otsus: RTL 1934, 48.

¹⁹⁵ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.968.

¹⁹⁶ Hendrik Vahtramäe 25.10.1934 kiri riigikohtu esimehele: RA, ERA.1356.1.968.

¹⁹⁷ Prokuröri 25.10.1934 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 9p.

taas toetust (hääled 4:12).¹⁹⁸ Prokurör vahendas ringkonnakohtunike arvamust: “K. Kuuskvere, keda omal ajal Mustveest Lihulasse ümberpaigutati nn “vabside” liikumisest osavõtmise pärast, kõlbab rohkem maarahva kohtunikuks ja võiks oma senisele kohale jääda.”¹⁹⁹ “Maarahvas” vaataski Kuuskverele leebemalt. Juba 1936. aasta aprillis Tartu 5. jaoskonda kandideerides sai Kuuskvere Tartu ringkonnakohtunike tugeva toetuse (hääled 15:1).²⁰⁰ Prokurör kirjeldas üldkoosoleku telgitaguseid: “Kuuskvere kandidatuuri üldkoosolekul kaitses ringkonnakohtu liige Hansson, kes ka enne üldkoosolekut Kuuskvere kasuks oli ringkonnakohtu liikmetega rääkinud”.²⁰¹ Riigikohus esitaski Pätsile valiku tegemiseks Kuuskvere ja Petseri kohtuniku Leonhard Kaasiku, kellest ametisse nimetati Kaasik.²⁰² Neljal ringkonnakohtuniku konkursil (märtsis ja novembris 1935 Rakverre, novembris 1935 Viljandisse ja jaanuaris 1939 Tallinnasse) ei saanud Kuuskvere kordagi toetust.²⁰³ Lõpuks 1939. aasta juulis edutati Kuuskvere Rakvere ringkonnakohtu liikmeks, kusjuures ringkonnakohtunikud eelistasid kolmest kandidaadist ainsana Kuuskveret.²⁰⁴

Petseri 3. jaoskonna kohtuniku Heinrich Maru olevat meelitanud vabussõjalaste hulka tema kolleeg Maks Kurre.²⁰⁵ Maru kandideeris 1934. aasta sügisel Tartu 2. jaoskonna kohtunikuks ja sai Tartu ringkonnakohtu liikmetelt suurima toetuse (hääled 9:1).²⁰⁶ Kuigi toimus konkurss, esitas Riigikohus ainsa kandidaadina riigivanemale Maru ja ta paigutati ümber Tartusse.²⁰⁷ 1935. aasta novembris kandideeris Maru Tartu ringkonnakohtu liikmeks. Teda toetasid ringkonnakohtunikud (hääled 11:6) ja prokurör. Riigikohus esitas Maru koos prokurör Herbert Mustaga riigipeale, kuid ametisse nimetati Must.²⁰⁸ Uuesti kandideeris Maru alles 1939. aastal Tallinna ringkonnakohtusse. Teda toetasid kõik ringkonnakohtunikud (hääled 14:0) ja ta nimetatigi ametisse.²⁰⁹

¹⁹⁸ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.971.

¹⁹⁹ Prokuröri 11.03.1937 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 84p.

²⁰⁰ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.986.

²⁰¹ Prokuröri 20.04.1936 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 95.

²⁰² Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.986.

²⁰³ Konkurside materjalid: RA, ERA.1356.1.953; 1001 ja 973; prokuröri 27.03.1935 salajane ettekanne: RA, ERA.1356.1.1020, l. 11.

²⁰⁴ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.957; nimetamise käskkiri: RT 1939, 58, 486.

²⁰⁵ Kohtupalati prokuröri kt Albert Assori 27.03.1934 salajane ettekanne kohtu- ja siseministrile: RA, ERA.1356.1.175, l. 2–3.

²⁰⁶ Väljavõte Tartu ringkonnakohtu 17.08.1934 üldkoosoleku lauakirjast: RA, ERA.1356.1.984.

²⁰⁷ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.984.

²⁰⁸ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.985.

²⁰⁹ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.973, nimetamise käskkiri: RT 1939, 7, 54.

Rakvere ringkonnakohtu liikme Richard Vaska kohta meenutas Elmar Tambek, et Vaska oli Rakveres Eesti Vabadussõjalaste Liidu asutajaliige.²¹⁰ Sellest hoolimata nimetati Vaska 1934. aastal Tallinna ringkonnakohtu kriminaalosalakonna esimeheks. Kohtukoja üldkogu toetas Vaskat üksmeelselt ja Riigikohtu üldkogu esitas ta riigipeale nimekirjas esimesena.²¹¹ 1938. aastal Kohtukoja liikmeks kandideerides sai Vaska Kohtukoja liikmetelt taas üksmeelse toetuse ning ta tõusis Kohtukoja liikmeks.²¹² 1938–40 said enamuse Kohtukoja liikmeid riikliku autasu. Ka Vaska sai 1939. aastal Valgetähe III klassi teenetemärgi.²¹³

Kuuskveret ja Rosenbachi Tartu ringkonnakohtu üldkogu ees toetanud Ernst Hanssoni kohta kirjutas prokurör salajastes ettekannetes, et Hansson ise olnud segatud vabadussõjalaste liikumisse.²¹⁴ Jõgeva kohtunik Hansson sai 1935. aastal Tartu ringkonnakohtu liikmeks vaatamata sellele, et ringkonnakohtunikud teda ei toetanud. Hansson pakuti Rakvere ringkonnakohtu liikme Johan Pallopi kõrval teisena riigipeale välja ja Päts eelistas Hanssonit.²¹⁵ 1938. aastal kandideeris Hansson Tartu ringkonnakohtu tsiviilosakonna esimehe kohale, kuid siis Kohtukoja liikmed teda ei toetanud (hääled 5:9).²¹⁶ 1939. aastal kandideeris ta Viljandi ringkonnakohtu osakonna esimehe kohale ja kuigi sai Kohtukoja liikmetelt suurima toetuse (hääled 10:0), riigikohus teda riigipeale välja ei pakkunud.²¹⁷ Nagu eespool kirjeldatud, tõusis Hansson sellegipoolest 1940. aasta kevadel Tallinna ringkonnakohtu osakonna esimehe kohale.²¹⁸

Kandideerijate poliitilist tegevust jälgiti ja toodi sõelumisel ka välja. Ühe erandiga märgiti kandidaadi kuulumist vabadussõjalaste hulka või vabadussõjalaste sümptatiseerimist. Juba ametis kohtunikele kunagine poliitiline meelsus eriliseks takistuseks ei saanud ja kuigi nad võisid edasi liikuda aeglasemalt, tõusti järgmisse kohtuastmesse. Seevastu väljastpoolt kohtusüsteemi kandideerinud advokaate ja notareid nimetamiseks ei valitud ja üldjuhul nad ei saanud ka ringkonnakohtunike toetust. Jääb mulje, et poliitilist tegevust (nagu ka varasemaid distsipliiniprobleeme) võidi

²¹⁰ Tambek, *Tõus ja mõõn*, 151.

²¹¹ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.968; nimetamise otsus: RTL 1934, 95.

²¹² Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.940; nimetamise käskkiri: RT 1938, 95, 825.

²¹³ Eesti Vabariigi teenetemärgid, <<https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavalerid>> (19.08.2017).

²¹⁴ Prokuröri 17.01.1936 ja 09.04.1936 salajased ettekanded: RA, ERA.1356.1.1020, l. 52p ja 95.

²¹⁵ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.985; nimetamise otsus: RTL 1935, 4.

²¹⁶ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.987.

²¹⁷ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.1003.

²¹⁸ Konkursi materjalid: RA, ERA.1356.1.973a; nimetamise käskkiri: RT 1940, 32, 249.

kasutada ka ettekäändena väljastpoolt tulijate tõrjumiseks ning sellega kindlustati kohtunike korporatiivset karjäärüsteemi.²¹⁹

Kokkuvõte

Kohtunike valiku formaalsed ja sisulised kriteeriumid olid üldiselt objektiivsed ja kandideerinud kohtunike suhtes rakendati neid üsna ühetaoliselt. Väljastpoolt kohtusüsteemi ja prokuratuuri kandideerijate (advokaatide ja notarite) suhtes oldi rangemad. Täitevvõimule kuulunud lõppvaliku kriteeriumid samas puudusid ja täitevvõimul oli piiratud võimalus kohtunikkonna kujunemist mõjutada.

Formaalsed kriteeriumid, millele kohtunik pidi vastama (vanus, koda-kondsus, haridus ja karistuste puudumine), samuti kohtunike ja kohtu-uurijate valiku protseduur olid sätestatud seadusega. Kõiki formaalsetele kriteeriumitele vastavaid sooviavaldajaid sõeluti ja kedagi meelevaldselt protsessist ei kõrvaldatud. Kandideerijaid hindasid kahe kollegiaalkohtu (ringkonnakohtu või Kohtukoja ning riigikohtu) üldkoosolekud ning teh-tud valikuid üldjuhul põhjendati. Sellega olid loodud eeldused kriteeriu-mide võimalikult ühetaoliseks rakendamiseks.

Sisulisi kriteeriume, mille põhjal riigikohus kandidaate välja valis, kusa-gil kirjas ei olnud. Konkursside materjalidest nähtub, et sisulistest kritee-riumidest kaaluti valdavalt kandideerijate töövõimet, teadmisi, iseloomu, käitumist ja distsipliini puutuvaid. Konkurssidel osalenud nõrgema töö-võimega ja keskpärasemad kohtunikud edenesid samuti, kuid parematest kandidaatidest aeglasemalt. Tõenäoliselt said nõrgemad võimaluse tuge-vamate kandidaatide puudumisel.

Isegi distsipliiniprobleemid ega varasem osavõtt keelustatud poliiti-lisest tegevusest (vabadussõjalaste liikumisest) ei tõmmanud juba ame-tis kohtunike karjäärile kriipsu peale. Küll võis nende tõus olla aeglasem (nt Harald Oert, Kustav Kuuskmann). Süsteemi naasjate suhtes oldi ran-gemad ega aktsepteeritud varem kohtutööl (sh kandidaaditeenistusest) distsipliiniprobleemide tõttu lahkunud juriste (nt kohtunik Maks Kurre, notar Heinrich Jõhvikas, advokaadid Heinrich Bergmann ja Paul Hirsch).

Juba süsteemis sees olevaid kohtunikke, kui nad käitusid lojaalselt, ei takistatud nende poliitiliste vaadete või varasema poliitilise tegevuse pärast. Kõik vabadussõjalusega mingil kombel seotud kohtunikud peale välja heidetud Maks Kurre tõusid viie aasta jooksul järgmisesse kohtuast-messe (Richard Vaska, Kustav Kuuskvere, Heinrich Maru, Ernst Hansson).

²¹⁹ Vt ka Vallikivi, "Juristide liikumine", 257.

Eestlaste kõrval oli kohtunike seas peamiselt sakslasi ja venelasi. Kuigi mõnel korral viidati kandideerija mitte-eesti päritolule, ei saa öelda, et kellegi oleks tehtud takistusi ainuüksi rahvuslikul pinnal. Mõnele mitte-eestlasest kohtunikule siiski sai karjäärile takistuseks puudulik eesti keele oskus (Gerhard Lementy, Vladimir Maganov).

Kohtunikud nimetas ametisse täitevvõimu juht Konstantin Päts riigikohtu esitatud kahe, hiljem kolme kandidaadi seast. Riigipea oli riigikohtu esitatud kandidaatidega seotud ehk ta ei saanud kohtunikuks nimetada isikut väljastpoolt riigikohtu esildist. Küll võis Päts nimekirjast valida oma suva järgi ka teise või kolmanda kandidaadi ega pidanud valikut põhjendada. 80 protsendil juhtudest nimetas riigipea ametisse riigikohtu nimekirja esimese ehk eeldatavalt ka riigikohtu enda eelistatud valiku.

Alates 1938. aastast lubas seadus presidendil nõuda kolme täiendava kandidaadi esitamist. Kokku kuni kuue kandideerija vahel valimine suurendas täitevvõimu suva kohtunikukonna kujundamisel, kuna valikusse sattusid enamus sooviavaldajaid. Praktikas kasutas Päts seda võimalust siiski vaid ühe korra.

ABSTRACT: *Selection criteria of judges in Estonia 1934–1940*

Criteria for the selection of judges should be objective and the selection process should be transparent in order to secure the independence of the judiciary. It would be natural to assume that the authoritarian governance in Estonia from 1934 to 1940 affected the independence of the judiciary. The article discusses criteria that were applied to the selection of judges during that period, how objective the criteria were and how transparent the selection process was.

In 1934, there were 166 judges and investigating judges in three levels of the civilian courts in Estonia. This figure increased to 176 by the summer of 1940. There were close to 170 vacancies for judicial offices during the researched 6.5-year period. The process of application for vacancies, review of applications, and selection of candidates for appointment was prescribed by law and Supreme Court regulations. Judges were appointed by the head of state (the Prime Minister, later the President of the Republic). The head of state had a choice between two candidates (three from April of

1938) selected by the plenary of the Supreme Court. From 1938 onward, the President of the Republic could request up to three additional candidates.

Before selecting the candidates, the Supreme Court consulted with lower courts and reviewed opinions given by the plenary of either the Court of Appeal or Circuit Courts. The process of selection was generally well documented.

In around 80 per cent of cases, the head of state in 1933–40, Konstantin Päts, chose the first name on the list. In cases when he selected the second or third candidate, he did not explain his choice. There was an average of 6.4 candidates per vacancy during the researched period. The option introduced in 1938 of choosing from up to six candidates theoretically gave the executive branch the opportunity to select almost any applicant for the vacancy. In practice, Konstantin Päts required additional candidates only once, in January of 1940.

Candidates had to meet several written and unwritten criteria. The law prescribed that Estonian citizens at least 25 years old with higher legal education could stand as candidates. Previous experience as a judge, prosecutor or lawyer ranging from four to ten years was required in most cases, and candidates had to have a clean criminal and personal solvency record.

Unwritten criteria derived from the nature of the work of judges and from the text of the judicial oath. The latter required honesty, impartiality and loyalty to the Constitution. The unwritten criteria related to the qualifications, skills and capacity of the candidates (such as diligence, social communication skills, independence, addictions, health condition, Estonian language skills and even academic achievements) or to their integrity.

In the selection process, all the unwritten criteria were applied. When a judge applying for a vacancy had some issues with the criteria (e.g. was deemed too slow or ineffective, not independent enough, or not smooth enough in communication), his progress was usually slower. Nevertheless, judges were always preferred over external applicants, with the exception of prosecutors. Prosecutors and judges had equal opportunities to be selected, while lawyers and notaries were left aside in the selection process.

The ethnic origin or political views of the applicants were sometimes reviewed, but they did not play a major role in the selection process. Few ethnically non-Estonian judges (Russians or Germans) were turned down because of their weak Estonian language skills. As the research period begins with the coup staged in 1934 by Konstantin Päts and his allies against the League of Veterans' of the Estonian War of Independence, the fate of judges who supported the League is of special interest. League members

expelled from the judiciary or preparatory service of the judiciary were never selected. However, judges who were once members or supporters of the League, were selected and appointed to higher posts.

In summary, the applied selection criteria were generally objective and there was no discrimination on grounds of ethnic origin or political views of judges applying for vacancies. While the selection process was transparent, the appointment of judges (i.e. selection from among the last 2–3 candidates by the head of state) was not.

KEYWORDS: Estonian judiciary, selection of judges, appointment of judges, Konstantin Päts, the League of Veterans' of the Estonian War of Independence

HANNES VALLIKIVI (b. 1974) is a practicing lawyer and President of the Estonian Bar Association.*

* Correspondence: Derling, Attorneys at law, Liivalaia 45, 10145 Tallinn, Estonia.
E-mail: hannes.vallikivi@gmail.com

